

116
A székek eredete.

Irtta

Dr. Erdélyi László.

Kolozsvár,
Szent Bonaventura Könyvnyomda
1918.

A székek eredete.

Irta

Dr. Erdélyi László.

Kolozsvár,
Szent Bonaventura Könyvnyomda
1918.

Nemcsak szép a tudomány, de hasznos is, legfőképpen pedig kell, hogy igaz legyen. Csak az igaz tudomány igazán szép és hasznos; csak az igaz tudomány marad meg, az álmodozó tudomány pedig eltűnik, mint az álom. Aki még nappal is álmodni akar, annak nem lehet hasznát venni a világos nappal folyó hasznos, komoly munkálkodásban.

A történettudomány a *nemzetek multjának emlékeit, kincseit* gyűjti össze s elénk rakja, hogy mi utódok lássuk elődeink törekvéseit, küzdelmeit, tapasztalatait, eredményeit és *okuljunk* azok példáján, akik legközelebb álltak hozzánk. Bölcs ember, ki nem a maga kárán, hanem a mások példáján tud okulni. S vajjon kiknek a példáján okulhatna az ember igazabban és hasznosabban, mint azokén, kik emberi természetre leghasonlóbbak voltak hozzánk, elődeink példáján, akiknek a természetét örököltük, s akik azon a földön s olyan földrajzi viszonyok közt éltek, mint mi?

Kell tehát, hogy megismerjük nemzetünk történetét.

A történelemben pedig első kérdés: *mi a nemzet eredete?*

Aki igaz történetet akar adni és nem költeményt, nem tűnő álmot, annak jól kell ismernie azt, amit az eseményekkel egy időben irtak szavahihető és pártatlan, igazmondó emberek, kiknek írását a haszon-érdek meg nem rontotta. Igazán hasznos csak az lehet és csak az maradandó, ami igaz. Azért legfőbb világosságunk a történelemben az igazság.

A legjobbakaratú ember is csalódhat, mikor oly dolgokról beszél, amiket nem maga tapasztalt, amik az ő kora előtt történtek. Ennek világos példáját látjuk a *legrégebb magyar krónikában*, amelyet a tatárjárás után IV. Béla király uralkodása végén, 1270 körül írtak meg. Ebben a krónikában IV. Béla öregatyjáról III. Béla királyról mondja el a krónikás azt, ami kétséggivül az unokának IV. Bélának

az ujítása volt. Egy olasz pap magyar kanonok lett Váradon, a tatárjáráskor sokat szenvedett, tatárfogságba hurcolták, aztán megszökött, utóbb győri kanonok és soproni főesperes lett s mint ilyen írta meg a tatárjárás történetét. Igen okos könyvet írt s benne elmondja a magyar király vereségének okait. Az egyik ok az volt, hogy IV. Béla király sok gondja, dolga miatt nem ért rá minden kis ügyet, panaszt meghallgatni és elintézni, azért elrendelte, hogy a magyarok panaszaikkal, kéréseikkel menjenek először a királyi irodába, ott mondják el mit akarnak, a kisebb dolgokat intézze el a királyi iroda főtisztje, a nagyobbakat vegyék írásba és így terjesszék a király elé. Mert így volt ez a római pápa és a német császár udvarában is. De a magyar urak és vitézek e miatt zúgolódtak, hogy most már a király irodatisztjei lesznek a királyok, őket lebecsülik, mikor a tatárok elől menekülő kún népet a király befogadta az országba és minden kis ügyével, panaszával a kúnt maga elé hocsátja, meghallgatja. Annyira zúgolódtak e miatt a magyarok, hogy nem akartak harcolni a tatárok ellen s a tatárok könnyűszerrel elfoglalták az országot, a magyarokat mészárolták, vagyonából kifosztották és koldussá tették. A tatárjárás után IV. Béla ismét talpra állította az országot, a magyar nemzet ismét erős lett s a nyugati vármegyéket elrabló osztrák szomszédot úgy megverte, hogy vitéz hercege a csatatéren maradt és országa örökös nélkül gazdátlanra lett. Végül IV. Béla teljesítette a magyar vitézek kívánságát: visszavonta 1267-ben azt az előbbi ujítását és ezentul megint meghallgatta írás nélkül az ügyes-bajos embereket. És ezt a híres ujítását IV. Béla királynak néhány évvel utóbb, 1270 körül a krónikás nem ennek a királynak, hanem az öregatyjának, a nyolcvan évvel előbb elhunyt III. Béla királynak ujítása gyanánt adta elő. Mert az ujítás 1238-ban kezdődött, 32 esztendővel a krónikaírás előtt. Tehát ennyi esztendőre sem tudott a krónikás pontosan visszaemlékezni, mert ő még kis gyerek volt, mikor a király híres ujítása kezdődött.

Öreg emberek emlékezhetnek arra, amit maguk láttak,

de senki sem emlékezhetik olyasmire, amit maga nem tapasztalt. Abban pedig, amit az emberek egymásnak elmondanak, a hiba egyre jobban nő, s a képzelődés egyre több cifraságot és hiúságot csúsztat be.

Hanem azért még sem kell kétségbeesnünk a történeti igazság felől. Elmondhatjuk, hogy *biztosabban tudjuk, mi történt* a tatárjáráskor, mint ahogy tudta a krónikás 30 évvel utóbb. Erre a merésznak látszó állításra igen sokan nagyot néznek. Pedig úgy van. Ennek a különös dolognak az az oka, hogy a tatárjáráskori írások, oklevelek, s annak az olasz soproni főesperesnek az írásai nem forognak közkezen, hanem egyes embereknel voltak eltéve. A krónikás ezekről az esemény kezdetéről való egykorú hiteles írásokról nem tudott. Ellenben mi most már mind tudjuk, mert tudósok összekeresték az összes levéltárakat, könyvtárakat itthon és a külföldön és lemásolták őket gondosan és kinyomatva mindenkinek hozzáférhetővé tették. Úgy olvassuk ezen írásokat, mintha most írták volna s úgy értjük, mintha az ott említett események most történnének.

I. Mi a székely nemzet eredete?

Sokféle vélemény, felelet volt már e kérdésre és sok furfangos okoskodással mesterkedtek az írók, tudósok azon, hogy elhíthessék véleményüket. Egyik a székely és szék szóból okoskodott. Hogy amint a tojásnak van széke, úgy van ez országnak is széke, belseje s ami ezen túl van, az a „székelve” vagyis „székely”. Tehát a székely oly magyar nép, amelyet az ország belsején kívül helyeztek az ország szélére. Egy másik vélemény a csik, cseke, csöge, szike, cike stb. helynevekből okoskodott. A harmadik vélemény avar ivadékoknak, a negyedik a tót „szekat” vágni szóból a székelyt favágónak gondolta.

Nekünk nincs semmi szükségünk ilyen mesterkedésre. Amit megállapítunk, az nagyon egyszerű és világos tényekből folyó történeti igazság.

A székeleyekről a legrégibb történeti adat 1118-ban fordul elő. A cseh egykori írók is megerősítik, amit a magyar krónika itt elmond, hogy mikor a fiatal II. István király Magyarország cseh-morva határánál az Orsova vagyis Olsva vizénél találkozni akart a cseh herceggel, akkor a *székeleyek és besenyők* szokás szerint a magyar király katonai kíséretének előcsapataiként rábukkantak a csehekre, ezek hirtelenében megijedtek, árulást kiáltottak, páncélba öltözötten fegyverhez kaptak s megtámadták a könnyű lovakon könnyedén portyázó, támadni nem akaró székeleyeket és besenyőket, ezek azonban gyorsan visszavonultak, mert hiszen nem az volt a parancsuk, hogy a csehekekkel harcba szálljanak.

A második legrégibb adat, amelyet az egykorú osztrák iratok is igazolnak, a magyar krónika azon adata, hogy 1146-ban az osztrák határ közelében a Lajtánál megjelent a magyar királyi herceg II. Gyécsa királlyal s keményen megverte Henrik osztrák herceg lovaghadát. Ezen lovaghadat legelőször a *székely és besenyő előhad* rajzotta körül, de a nagy lovakon, csataméneken ülő vasas lovagok elől a kis könnyű lovakon repkedő székeleyeknek és besenyőknek parancs szerint is vissza kellett vonulniuk, mihelyt fölkutatták és megzavarták az ellenséget. Ezt a lovaghadat a magyar páncélos lovaghad verte el alaposan azért, mert az előző esztendőben Pozsonyt megtámadták.

A harmadik hiteles történeti adat a Várad Regesstrum nevű nyomtatott könyvben van meg. Ebben a várad kanonokok írását nyomtatták ki. A várad kanonokok 1208-1235-ben, a tatárjárás előtti évtizedekben lajstromot vezettek a Szent László várad sirjához küldött peresekről, s egyebek közt megírták, hogy Biharvár „Székelyszász” nevű századosságához tartozó civisek vagyis várőrök azzal támadták meg Deöst (Deés = Dés), hogy közéjük való: az pedig úgy védekezett, hogy ő teljesen szabad ember vagyis szabadon telepedett közéjük, szabadon el is távozhatnak, ő tehát nem tagja a székely századnak Biharvár megyé-

jében. Ezt a várad kanonokok lajstromába 1211-ben vették be.

A negyedik adat szintén erre az időre vonatkozik, ámbar csak 33 évvel utóbb foglalták oklevélbe a királyi irodában. A király, IV. Béla adatja ki az oklevelet, mely elmondja, hogy a vasvármegyei Tyürlye nemzetség egyik tagja mint cibinvári (szebeni) királyi ispán II. András király parancsára segítséget vitt 1217 táján az akkori bolgár cárnak, hogy visszafoglalhassa várát, Viddint a Duna mellett a kúnoktól. Vissza is foglalta. A magyar ispán hadát szászok, oláhok, szikolyók és besenyők tették (mit latinul így irtak: „associatis sibi saxonibus, olacis, siculis et bisseis”).

Ez a legrégibb magyarországi okleveles adat az oláhnak nevezett románokról és az, ami a barcasági és szebeni németeknek (teutonici, később szász) mint szabad telepeseknek adott 1222. és 1224. évi szabadságlevelekben van mondva. Ez az utóbbi szász szabadságlevél nagyon nevezetes dolgot említ a székeleyekről, azt, hogy „az összes nép Várástól kezdve Barálig a székelyök földjével, Sebös földdel és Daróc földdel egy nép legyen s egy bíró alá számíttódjék, a cibinvári ispánságon kívül megszűnván ott minden ispánság”. E zárt terület déli határa az Olt folyó egész dél-nyugati irányu folyása. Ettől délre feküdt a (kerci, fogarasi) oláhok és besenyők erdősége, a későbbi Fogarasvár-megyei egész terület nagy háromszögben, melynek keleti oldalán a Barca völgy németjei laktak. A székeleyek földjét II. András király azért egyesítette a németekével egy királyi ispán és egy szász jog szerint bíráskodó német graf, gréf (magyarosan geréb) nevű alispán alatt, mert a sebösi és daróci székeleyek falui a németek lakta területen belül estek. Mivel a szebeni ispánság területe az 1224. évi oklevél szerint (Szász) Várástól Baróig terjedt, ennél fogva a székeleyek közbeeső Sebös faluja nem lehet más, mint a Szászvárostól nem messze eső Szászsebes falu, melynek a neve mutatja, hogy itt a székeleyek a szász bíráskodás következtében szászokkal körülvéve időfolytán szászokká lettek, vagy innen kiköltöztek az

Olt kanyarulatába eső másik Sebös földre, amelynek neve ma *Sepsi*. E vidéken Szék földet (Zek) Akadás fia Vince ispán, sebösi székely nyerte adományul 1252-ben IV. Béla királytól s ez a sebösi székely telepítette be bizonyára földijeivel, más sebösi székelyekkel, idehozva őket, egy részöket legalább a szászok területéről. Így mentette meg őket az elszázosodástól.

Egy 1256. évi oklevélből megtudjuk, hogy *Pozsonyvármegyében* is laktak székelyek, Nagyszombatól északnyugati irányban Baralác (ma Boleráz) és Gyíós (ma Diós) falu szomszédságában. Egészen mellékesen vannak említve mint szomszédok a nagyszombati ferences apácák birtokáról szóló oklevélben és százhet évvel utóbb Diós falu határleírásában. Előfordul Székelyfalva újabb száz év múlva Pozsonyvármegye északnyugati szélén, a morva határnál (1455).

Az Anjoukorban, 1330-ban Nagyvágy nevű nagy falut emlegetnek az oklevelek s ennek neve a korábbi oklevelekben Vágy (kiírva Wagh, később Nogwagh). Fekszik pedig e nagy falu *Baranyavármegyében*. IV. Béla szabadságlevelet adott az itt lakó székelyeknek azzal a kötelezettséggel, hogy az egész székely falu köteles egy székely századot a király hadjárataira küldeni. Ez a kötelezettség annyit jelent, hogy volt ott 100 jómódu székelyház, s minden ház legalább egy lovast küld a rendszeren rövid ideig, néhány hétig vagy hónapig tartó hadjáratokra. Ilyen volt minden várőr és várjobbágy család kötelessége. Ezért birta, használta a királyi várföldből a maga egész telkét, legalább 30 hold földet. Utóbb megint kaptak IV. Bélától szabadságlevelet a *vágyi vagy vátyi székelyek*, mert úgy látszik, apadt a számuk időközben s már nehezőkre esett a teljes székely század kiállítása. Béla király a vágyi székelyeket hűséges szolgálatukért, hadi érdemeikért valóságos szabad hűbéreseivé, *szabad serviensekké* emeli s kötelességükké teszi, hogy mindegyik házból a felnőtt férfiak, legalább egy közülök, hűbéres módra, tehát páncélosan fegyverkezve tartoznak megjelenni a király seregében.

Az ilyen szerviensek okleveles kinevezése, fölszabaddítása az aranybulla korában kezdődik, 1222 körül. A király a szabados, földhöz kötött vitézeket földjeikkel együtt kiveszi a várispán földesuri széke, bíraskodása alól, elismeri őket *szabad hűbéreseinek*. Ezek a szabad szerviensek 1260 tájától kezdve fölvették, a királyoktól is megkapták a nobiles, *nemes címet*, mi azelőtt csak a királyi főtiszteket és ezek családjait illette meg, s a királyi udvarba való szabad járást, udvarképességet jelentette. „Nemes“, nobilis tudnillik annyit tett, mint „kiváló nemhez tartozó“, „jeles nemből való.“ A régi nemes főtisztek az aranybulla korától fölveszik a báró címet, a királyoktól és vármegyéiktől elismert szabad szerviensek pedig, mint királyi fegyveres szolgáló nép használja és megkapja oklevéllel is a nemes szerviens címet vagy egyszerűen a nemességet.

Nagyobb területi *autonomiára*, melyben az universitas vagyis egyetem, közönség tagjai maguk választják bírájukat, legrégebb példa a szászok autonómiaja 1224-ben a *cibinvári* kir. ispánság területén egészen Darócig és Barótig. Hasonló autonómiát kaptak 1271-ben a *szepestői szászok* V. István királytól, ki megadta nekik is azt a jogot, hogy a királyi ispán mellé mintegy alispánul szász grófot, bírót válasszanak; ki a királyi ispánnal Lőcsán (!) ítélkezik a megyebeli szász nép jogszokásai szerint, mivelhogy ezek nem ismerik a magyar nemesek jogszokásait. Minden birtok- és örökségperben s egyéb perekben az ispán és a gróf a lakosok bevonásával (esküdtekkal) bíraskodnak. Papjaikat szabadon választják. A királyi föld használatáért egy összegben fizetnek a királynak 300 márkát (a szebeni szászok 500 márkát), ami a következő században kezdődő körmöci aranyokban négyannyit jelentett (a szepesiéknél 1200 aranyat, a szebeni szászoknál 2000 aranyat). Általában a szászok, mint a szabad királyi falvak és városok lakói is, szabad bérlők voltak a királyi földesur területén. Örökbérlők annyiban, hogy nem lehetett őket elbocsájtani, elűzni a fölük irtott földekről, míg teljesítik tartozásaikat, de szabad bérlők annyiban, hogy

amint szabadon bejöttek, szabadon el is költözhettek más-hova az országba vagy a külföldre.

Szabadon költöztek be 1238-ban a kúnok is, 40,000 fegyveres, családotul, körülbelül 200,000 lélek. IV. Béla befogadta a tatárok elől menekülő népet, hogy kereszténnyé tegye őket. Török fajta nép volt ez. Egy részök azonban visszaköltözött az Aldunához, a mai Romániába. Akik visszatértek vagy itt maradtak, azoknak IV. Béla király autonómiát adott. Nekik adta az összes királyi földeket a Tisza mindkét partján és mellékén, kivéve az egyházi és nemesi birtokokat. Akarta, hogy maradjanak köztük magyar nemesek is a keveredés és barátság okáért. A nemesek és kúnok szabadsága, kötelessége egyforma. A kúnok rendes birája az illető kún nemzetség birája, főbirája és fejedelme IV. Béla király fia, a trónörökös V. István 1245-től 1270-ig, miközben e kiskirály és kúnfejedelem nőül vette a kún vezér leányát; miután pedig István magyar király lett (1270—72), a kúnok főbiróságát a nádorra ruházta. Ez idő-től fogva mindig a magyar nádor a kúnok főbirája. Verboszu dolgában csak a kún nemzetségi bíró ítelt vagy a király, a nádor nem.

Ezeket a példákat azért hozzuk föl, hogy lássuk, mit tartunk a székelyek azon különállásáról, autonómiájáról, melyben a legkeletibb székelyek az Árpádházi királyok kora legvégén tűnnek elő. Ki kell mondanunk az ekorbeli magyarországi társadalom beható ismerete alapján, hogy a székelyek tömeges letelepülése akkor történt, amikor megjelenik okleveleinkben az első székely ispán. Mikor Pósa az erdélyi vajda 1227/30-ban, s az erdélyi vajdák sorát már félszázad óta ismerjük (1173-tól), akkor tűnik elő a „székelyek ispánja és vezére” címmel Bagamér. De aztán 52 évig semmi nyoma a székely ispán címnek. Ellenben ismerjük a székely ispánok sorát 1280-tól fogva; a legelső Adrián vagy Adorján ispán, 1291-ben Majcs, 1296—1300-ban Bő nembeli Fogas Péter, a zágrábi püspök testvére. Ugyanakkor erdélyi vajdák István, Róland (vagy Lóránt) és László urak.

A „besenyők birája” cím csak az Anjoukorban merül föl Druget Fülöp nádor címei közt 1324-ben. A szétszórott besenyők csakhamar beolvadtak a magyar nemesek közé. A szervieneseiből lett magyar köznemesek autonómiája a zalai szervienések 1232. évi kivételes biráskodó gyűlése után 1253. és 1264-ben, hitelesebben 1268—80 közt kezdődik azzal, hogy megyénként négy nemes bírót választanak a megyeispáni és nádori biráskodás ellenőrzésére.

A székelyekre nézve még egy szép adatot kell megemlítenünk az Árpádháziak korából: az Ákos nemzetség Thorockay ágának első ismert tagja Ehellős (Achilleus), ennek fia szintén Ehellős, 1303-tól fogva erdélyi alvajda, már korábban rábizta Torockó-vár védelmét az aranyosi székelyekre, s ezek közösen elűzték a tatárokat 1285-ben a vár alól.

Ezek a legrégebbi történeti adatok a székelyekről, a hiteles első adatok, amelyekre biztosan támaszkodhatunk. Ezek alapján felelhetünk arra a kérdésre: mi a székely nemzet eredete?

A székely nemzet az Árpádházi királyok várait védő várőrök katonai osztályához tartozott, amelynek tisztjeit és az ezekről származó családokat várjobbágyoknak hívták. Van rá eset, amikor a komáromi várjobbágyok közt említett várhadnagyot másképpen *primipilus*nak nevezi az egyik oklevél (1218, más adat 1231). A székelyek várőr volta legnyilvánvalóbb az 1217. évi biharmegyei adatban, mely cíviseknek, castrensiseknek mondja a Székely-száz nevű század tagjait. A viszonyok ismerete alapján mondhatjuk, hogy ily várőrök voltak a pozsony-, baranya-, szepesvármegyei székelyek is.

A székely várőrökhöz leghasonlóbbak a besenyők. Együtt és egyformán harcol a besenyő és székely előhad a magyar lovaghad előtt, mikor egyszerre említik őket 1118-ban a morva határnál és 1146-ban az osztrák határnál. A várőrök sorhadától, a várőrök lövér vagy lövő csapataitól s a várőrök kém osztagaitól jól meg kell különböztetnünk keleti

ősi taktikájuk miatt a székely és besenyő századokat, noha ezek szintén várőrök. Ezek őrizték meg azt a hadakozásmódot, amelyet Bölcs Leo császárnak a magyar honfoglalás idején írt Taktikája a magyar turkok és a bolgárok közös harcmódjaként írt le.

A kevés történeti adatban is feltűnő hasonlóság mutatja, hogy a *székely ép úgy keleti rokon népből való*, mint a besenyő, s a székely név ép úgy *nemzetnév*, mint a besenyő. Eredetük is hasonló s állapotuk, szolgálatuk teljesen egyező.

Keressük, melyik keleti szomszéd, rokon népből eredhet a székely. Mivel 1118-ban s 1146-ban már együtt harcolnak, tehát már *ezelőtt kellett a magyar királyi várőrök közé kerülniök*.

A honfoglaló magyarság mögött maradt az aldunai *bolgár*, Erdélytől keletre és délre a *besenyő*, e mögött tola-kodott keletről nyugatfelé a *kún*, amely nép 1060 táján szorította le a Balkán-félsziget északi szélére a besenyőt a Száváig, Belgrád vidékéig. Ide telepítették a bizanci császárok a perzsiai Kovarezm-föld elűzött mohamedán felekezetének, az *izmaelitáknak* menekültjeit is.

Szent László Moesia, a Drin torkolatánál levő Mácsva föld elfoglalásakor ejtett *izmaelita* hadifoglyokat s letelepítette őket Pestvár őrei közé s a Nyírségbe. Ezen később is izmaelita vagy szerezsen néven emlegetett mohamedánokat semmi esetre sem azonosíthatjuk a székelyekkel, mint ahogy némely történetírónk megkísérelte. Nem azonosíthatjuk azon *kún* hadifoglyokkal sem, akiket Szent László és előbb Salamon királysága alatt ejtettek és a palócok elődeiként letelepítettek a Mátra vidékén és Komárom vármegye északi részén. Ez utóbbi helyen a kúnokat, valamint Pestvármegyében az izmaelitákat III. Béla jegyzője 1204 táján kétségtelenül várőrként említi és nyilván megkülönbözteti a szintén megnevezett székelyektől.

A székelyeket nem azonosíthatjuk sem az izmaelitákkal, sem a kúnokkal, mert ezek mindig a saját nevükön

szerepelnek; de nem azonosíthatjuk a saját nevükön emlegetett *besenyő*ekkel sem, akiket 1068-ban Bolgárfehérvárnál (Belgrádnál) ejtett hadifoglyul Ján soproni várispán várőrhada. A soproni vár besenyő hadifoglyait, németesen *petschenegeket*, a király a Fertő-tavon túl, az ország határán telepítette le s falujokat aztán Besenyőnek vagy Pecsényédnek nevezték el. Anonymus III. Béla király jegyzője ezeket, mint a Szent László-kori kúnokat és izmaelitákat is, visszaviszi a Szent István előtti magyar fejedelmek, sőt Árpád korába.

Nem marad más hátra, mint az, hogy a székelyeket *bolgár* eredetű hadifoglyoknak tartsuk. És ezt megerősíti Biborban született Konstantin bizanci császárnak 955 táján magyar főemberektől, követektől és görög kereskedőktől eredő az a híre, hogy az etelközi lakásuk idején (835—895) szomszédosak voltak a turk magyarok az „*eszégel*” nevű bolgár törzsszel. Amikor tehát Árpád magyar fejedelem a a görög császárral 894-ben szövetekezett és győzelmesen harcolt fia Liuntin (Levente?) vezérlete alatt a magyar sereg a bolgárok ellen, akkor kellett az eszégel törzs vitézeinek foglyul esniök. A fővezéri család hadifoglyai és vitézei lettek, magyar nőket vettek az eszégelek feleségül és néhány nemzedék alatt szinmagyarokká váltak Pozsonyvár, Baranyavár, Biharvár stb. falvaiban. Mint övéiktől elszakadt katonák, hadifoglyok nem is nősülhettek másképp.

A magyarokat főleg Dunántúl a honfoglalás századában és Szent István korában a dunántúli *latin-keresztény tót* lakosság papjai tanították meg a keresztény vallás műszavaira. A dunántúli tót lakosság aztán beolvadt teljesen a magyarságba, eltűnt s beolvadásának nyomait a magyar nyelv szláv jövevényszavaiban hagyta hátra.

A *székelyek magyar nyelve*, kereszténysége, vallási és földművelési műszavai, tájszólásai, helynevei, dülő- és falu-nevei stb. ugyanolyanok, mint a dunántúli stb. magyarságé. Az egész székelység tehát kezdetben évszázadokon át együtt élt okvetlenül a dunántúli stb. magyarsággal, mert nyelve átment az egész keresztény szláv hatáson, még pedig azon

szlávokén, kik legrokonabbak voltak a zágrábvidéki szlovénokkal s a karinthiai vendekkel. Az nyilvánvaló, hogy *ha a székelyek a magyaroktól távol a mai Székelyföldön élnek*, mikor a magyarok a kereszténységet fölvetették s a dunántúli szlovénokat magukba olvasztották, akkor a székelyek sohasem veszik fel a dunántúli stb. magyar nyelvet, tájszólásokat, helyneveket stb., *akkor e székelyek nyelve egészen más volna*, mert hiszen egész történelmünkön át sohasem látunk törekvést arra, hogy a magyar a maga nyelvét ráerőltesse az országában lakó másnyelvű népekre. Más itt el nem magyarosodott, mint az a nép, mely szórványosan élt a magyarság közt. Az egy tömegben letelepültek, mint a szászok, románok, rutének stb. megőrizhették külön nyelvüket. Megőrizték volna a székelyek is, ha keresztül nem mentek volna a magyarság közt a magyar nyelv szláv hatásain.

De azzal, hogy el kell fogadnunk a székelyeknek „eszé-
gel” bolgár eredetét, el kel fogadnunk azt is, amit a székely ősi hagyomány tart, ami róluk legrégebb krónikáinkban is megvan azt t. i. hogy *a székelyek hunn eredetűek*. Mert a bolgárok is „hunni Volgares” volgai hunnok. Az aldunai bolgárok török eredetű nép, mely fölvette szláv szolgáinak a nyelvét s a maga ősi nyelvét elfeledte.

Az ily *nyelvváltóztatás több híres néppel megesett*. A germán népből való frankok, nyugati gótok, burgundok beolvadtak a latin nyelvű régi lakosságba s lettek franciák, spanyolok; a germán langobardok olaszokká lettek, a germán normannok elangolosodtak, elfranciasodtak, olaszok és oroszok is lettek a szerint, hogy minő nép fölött uralkodtak.

Megesett a nyelvváltóztatás a magyarral is oly ősrégi időben, amikor a hódító, uralkodó népet senki sem figyelmeztette, hogy őrizze meg ősei nyelvét. A kevesebb úr mindig könnyen megtanulta már kiskorában a dajkája s a körülötte mozgó sok szolga nyelvét. A magyar így vette föl a finn-vogul nyelvek közül főleg ez utóbbihoz hasonló

nyelvet az oroszországi Ural hegység vidékén. Mert *a magyar nép előbb szintén török fajta volt, mint a bolgár s az eszékel hunn nép*. Azok a török szavak, amelyek nem az ozmán török nyelvből kerültek a magyar nyelvbe, azon ó-török szavak mind legrokonabbak az óbolgár-törökséggel.

Már 894 körül Bölcs Leo görög császár *töröknek* nevezte a magyart, s így nevezte a fia is, Konstantin császár 955 táján s így *nevezték a görögök a magyarokat 1100 tájáig*. A magyar szent koronába olvasztott bizanci koronán, melyet I. Gyésza király kapott a görög császártól, Magyarország neve Turkiának van mondva a zománcírásban. Már pedig egy nép sem volt akkor műveltebb, tudósabb s a magyar urakkal, követekkel barátságosabb, tehát egyik sem tudhatott meg oly sokat a magyarok eredetéről, faji mivoltáról, mint a görög nép s ennek különösen a konstantinápolyi udvar népe.

Bölcs Leo császár megírta, hogy *a turk magyarok harcmodja olyan mint a bolgároké*, s egyetlen más nép taktikája sem oly hasonló, mint ezen két népé, akiket éppen ez a görög császár egymás elleni háborúra birt akkor, mikor *az eszékelek a turk magyarok közé, testvérnép közé kerültek* és mint hadi foglyok, de vitézek, a magyaroknál is megbecsülve, magyar nőkkel összeházasodtak.

II. A hunnok eredete és széteszlása.

A magyarokat legjobb ismerőik, a görögök két évszázadon át, éppen a történetük kezdetén, *turkoknak* nevezték. A többi népek mind *ungar* néven ismerték a magyart, a román „ungur”-nak mondja, az orosz „vengr”-nek, a nyugati népek „ungar”, „hungar” név többféle változataival jelölik meg a magyart, ki magát legrégebben „magyer”-nek nevezte (III. Béla névtelen jegyzőjénél „moger” 1204 körül). E név hangzóiilleszkedéssel két név lett: a magyar és megyer (a névtelen jegyző az Óbudával szemközt levő békásmegyeri révet mogerer révnek mondja). Konstantin görög császár 955 táján a magyar hét törzs közt első helyen említi a Nyék

és Megyer törzset. Az elsőnek vezére volt Előd (a görög író átalakításában Eleved, Leved, kiírva Lebed), a másiké Álmos és ennek fia Árpád. Miután Előd idős és fiörököse nem volt, az örökös fejedelemségre maga helyett a második törzs vezére fiát Árpádot ajánlotta. Így tehát keresetünk összefüggést a Megyer törzs és a magyar nép neve közt. De megvan már a honfoglalás korában, tehát a Megyer névvel egy időben, a madzar név is az egykoru arab, görög íróknál.

A magyaroknak mind a három neve, a turk, ungar, magyar együtt van a hunnok történetében.

A hunnok nevét legrégebben a kínai könyvek emlegetik több századon át *hiungnu* vagy *hungnu* néven, mert ez a nép északnyugatról a mai és középkori mongol terület felől, a Karakorum hegy s egykori város vidékéről gyakran tört be a kínai főváros Peking ellen Krisztus előtti 200-tól kezdve Krisztus után 93-ig. Az akkori Tsin dinasztia, amelyről elnevezték országát és népét tsinának (így nevezik őket a velök leggyakrabban érintkező angolok és franciák is, mert China = sina, csájna), a hiungnuk betöréseinek föltartóztatására építtette a nagy és hosszú kínai falat. Ez a kinaiaknál hiungnu néven emlegetett nép önmagát *onujgurnak* nevezte, egy másik ága tokuz-ujgurnak, kiket a kinaiak tukiunak mondtak. Utóbb e néven *turkokat* értettek, kik az Altáj hegység vidékén laktak.

Az onujgur és tokuzujgur annyi mint tíz-ujgur és kilenc-ujgur, mert az egyik *ujgur* törzs tíz, a másik kilenc folyónál lakott, az Orkhon folyó ágainál. E népnek már Krisztus előtt másfél száz évvel volt *rovásírása*. Fejedelmük kövekre vésett feliratai megvannak most is Krisztus után 700-tól kezdve az Orkhon és felső Jeniszei folyók vidékén. Ezen rovásírásokat a dán Thomsen és orosz Radloff harminc óta megfejtették s a magyar Sebestyén Gyula kimutatta rokonságukat a *székely rovásírással*.

Az ujjgur vagy ujjgur nép Krisztus előtt 200 körül *nagy hódító* volt: a szomszéd kinaiak évkönyvei beszélik el, hogy

a hiungnuk 26 országot foglaltak el Koreától a Kaspi-tengerig. *Khán* volt a fejedelmük, *kám* a bűvölő táltos papnak a neve, ki állatok hangjából is jósolt. Krisztus után 93-ban a kinaiak megdöntötték a hiungnu birodalmat, a déli tokuzujgurokat hódolatra kényszerítették, az északabb lakó *onujgurok* pedig *elköltöztek a szibériai Irtis folyóhoz* s ott e népet fogott, cobolyt, menyétet vadászott, s erjesztett lótejet, kumiszt ivott; földműveléssel is foglalkozott egy részük, más részük pedig méneseiket, juhnyájukat őrzött.

Amikor a kinaiak megszűnnek végleg emlegetni a hiungnukat, mert ezek messze elköltöztek tőlük nyugatra, ugyanakkor, a Krisztus utáni első század legvégén megjelenik a khun, *hunn* nép neve a római birodalom iróinál s legelőször tirusi Marinus említi e népet az *Ural folyónál*. Ptolemeus 160 táján a Fekete tengertől északra helyezi a hunnok kalandozását; egy örmény fejedelem 286-ban hunnokkal pusztítja Perzsia szélső tartományát. Kuun Géza magyar tudós ez időből származtatja a magyar nyelv perzsa eredetű szavait (dévaj, manó, farkas, nád, kakas).

Mikor Kinában 350 táján új uralom kezdődött s a tokuzujgurok hódítói megbuktak, akkor a tokuzujgurok egy része az onujgurok után költözött. Ezek is utóbb fölkerekedtek s egy részök *Balambér* vezérlete alatt átkelve a Volgán, leverte az *alánokat*, aztán a Fekete-tenger északi partvidékein lakó *keleti gótokat*, *gepidákat*. A nyugati gótok a konstantinápolyi császár területére menekültek, átkelve az Aldunán. A hunnok 377-ben érkeztek a középső *Dunához*. A konstantinápolyi római császár pénzzel iparkodott megnyerni a hunnok fejedelmét s ezt a rómaiak úgy fejezték ki, hogy szövetségébe fogadta a hunnt és évi *zsoldot* fizetett neki, mintha katonája volna.

A másik ismert hunn fejedelem *Uldin*, ki a rómaiakat ismételtén segítette Radagais herul s más germán csapatai ellen (405), aztán a nyugati gótok ellen. Uldin után *négy testvér* uralkodott a hunnokon, úgymint Roás, Oktár, Mundzuk (a magyar krónikákban Bendeguz) és Oibársz. Legte-

kintélyesebb volt *Roás*, ki mint római zsoldos vezér 350 font aranyat kapott a keletrómai császártól. A nyugatrómai császárok utolsó nagy hadvezére Aétius fiatal korában a hunnoknál tartózkodott túsul, kezesül és megbarátkozott Mundzuk fiával Attilával. Utóbb éppen a hunnok segítségével, 60,000 hunnal erőszakolta ki magának a római fővezérséget. Többszöri segítségért 433-ban a hunnok megkapták a dunántuli Pannonia tartományt. Oktár hunn fejedelem volt az, aki Aétius kedvéért 435-ben Worms vidékén a középső Rajnánál elpusztította a burgundok új királyságát, de mivel Oktár hirtelen meghalt, a burgund maradékok összeszedődtek és boszút álltak a hunnokon. Ezt énekelték meg aztán a németek híres nagy hőskölteményekben, a Nibelungenliedben. Ez időtájban halt meg Roás fejedelem is.

Most Mundzuk két fia, *Blida és Attila* lettek a hunnok fejedelmei 437 körül. A keletrómai császár kénytelen volt az évi zsoldot 700 font aranyra fölemelni. Blidáról az egykorú írók keveset szólnak, Attila volt a kiválóbb fejedelem, kit a többi hunn fejedelem is elismert urnak maga fölött. A német mondák bölcs, bőkezű, igazságos, hős urukat tisztelték Attilában, kinek tizenkét király szolgált. Birodalmához tartoztak a krími félszigetnél az *akatzirok* és a Volga-Ural közé telepedett *onugurok*. Nemsokára Attila megölte Blidát (a magyar monda szerint Budát), legalább így írja ezt egy századdal utóbb Jordanes történetíró. Ezután Attila hadjáratot vezetett a Balkán félszigeten végig a *déli Görögország közepéig* (a termopilei földszorosig) és hetven várost dult föl és kényszerítette a keletrómai császárt, hogy az évi zsoldot 2100 font aranyra emelje föl (447). A következő évben a császár követei közt megjelent *Priszkosz szónok* Attila fővárosában s e szónok aztán nagyon érdekesen megírta, ránk is hagyta a hunn nagy királyról, fővárosáról, főembereiről, lakomájáról szóló elbeszélését. A *hunn főváros* falait ott állottak diszesen valahol Szeged tájékán. Attilának több felesége közül Krékának három fia volt, kik

szintén ott ültek a lakomán, szemlesütve. A vendégeknek ezüst tálakon hordták fel az ételeket, míg Attila fakupából ivott s öltözete egyszerű volt, de tiszta. Dalnokok jelentek meg s éneket mondtak Attila győzelmeiről, hősiességéről. 451-ben Attila félmilliónyi sereget vezetett a nyugatrómai birodalom legnyugatibb tartományába, a mai Franciaországba egészen *Orleansig*. Onnan kissé visszahúzódott és megívta óriási *marnei csatáját*. Aétius római hadvezér is összeszedte minden erejét. Rettentő volt a küzdelem, óriási a veszteség mindkét félen. Eldöntetlen maradt a népek csatája, s Attila hazatért. A következő évben *Aquileia* városát foglalta el s az innen menekült lakosok alapították meg a közeli szigeten Velencét. A Pó folyótól Szent I. Leó pápa szavára Attila visszafordult és lemondott a további hadjáratról. 453-ban Attila meghalt, mikor Hildegund királylánnyal tartotta *menyegzőjét*. Sokat ivott, orrávére ölte meg, vagy az új burgund feleség boszúja népeért, vagy Aétius orgyilkosa. A hunnok felhasogatták arcukat, „mert nem asszonyi sikoltozással, hanem férfiak vérével kell gyászolni ily híres vitézt”. Nagy tort ültek s Attilát arany, ezüst, vas koporsóba zárva éjjel temették el, a sirásokat pedig leölték, mint később a kúnok, kik a megholtak leghivebb szolgálait uruk után küldték a másvilágra.

Attila fiai közt trónviszály tört ki, mert nem akarták elismerni a legidősebb Ellák uralmát. Szét akarták osztani a földet és népeket. Erre a Balatonnál letelepített keleti gótok s a Tiszánál lakó gepidek vitéz fejedelmei föllázdak, a viszálykodó hunnokat legyőzték és Ellák elesett hősi harc után. Testvérei a hunnokkal a Duna torkolatáig huzódtak vissza. 456-ban egy részök áttört a Száván, de a keleti gótok visszaverték. Irnák a Duna torkolatánál maradt, két öccse Nikápolynál, Dengizik a Dnjeper torkolatához szállott meg, s onnan fenhatóságot gyakorolt az al-dunai hunnokon is. Attila fiai 467-ben családi gyűlést tartottak, hogy a császártól kereskedésre jogot eszközöljenek ki. Irnák, Mundo s több más hunn kezdett simulni a

kereszténységhez, a konstantinápolyi udvar szokásaihoz, ott viszont divatba jött a hunn viselet.

Ez időben, a hunn birodalom összeomlásakor, Ázsia nyugati szélén egy avar nevű nép lépett fel hódítónként. Előtte a hunn szabir törzs áttört az Ural folyón s kiszorította helyökről az *onogurokat* át a Volgán a *Kuban folyó mellékére*, az Azóvi tengeréből mellé, s itt maradt e nép két századon át (457—675). Egy későbbi görög író, Teofanész érdekes történetet mond el róla az 528.-ik évre vonatkozólag: hogy a Kercsi-tengerszorosnál lakó hunnok Gorda nevű királya a keleti-rómaiak (görögök) pártjára állt és keresztény lett, aztán a pogány arany-ezüst szobrokat összeolvasztotta. E miatt testvére *Magyer* (Muager) pártot ütött és magát tétette fejedelemmé.

Az avarok százéves uralmát 550 táján megdöntötték alattvalóik, az altaji turkok, s ezek elől az Irtyis folyó mellékéről a Voiga felé tódult az *ujgurok* öt törzse közül kettő, a Var és Khun törzs. Amerre megjelentek, a népek meghódoltak, mert azt hitték, hogy újra az avarok hódítanak. A két ujgur törzs erre csakugyan fölvette az avar nevet, de a görögök őket *álavaroknak* mondták. Mikor követséget küldtek hajfonattal, szalagokkal diszítve Konstantinápolyba, ott úgy látták, hogy öltözetre és nyelvre hunnok a követek, s beszédöket a hunn tolmácsok jól megértették. Jusztinián császár segélypénzt ígért nekik, ha a Kaukázus északi lejtőin megtörik birodalma ellenségeit. Az álavarok csakugyan megtámadták a *hunugorokat* (onujgur), szabirokat s más hunnokát, az akatzirokat s a „*hunnokat vagy bolgárokat*”, kik már 487-től fogva zaklatták az aldunai római tartományokat.

Pannoniában akkor, mikor az álavarok megjelentek a Száva torkolatánál, harminc év óta langobárdok laktak és a gepidekkel a régi hunn örökségért, főleg a gazdag Szerémségért viaskodtak. A langobárdok szövetkeztek az új avar szomszédokkal, *Baján khagánnal* s Albin langobard király ily leverte a gepideket (567). Ezek területe Attila egykori

székhelyével az avaroké lett, egy év múlva pedig Pannonia is, miután a langobardok elmentek Italia elfoglalására.

Először a hunnok, *másodszor* rokonaik az avarok *egyesítették az egész Duna-Tisza vidéket*: amazok nyolcvan, ezek 230 évre (568—798). Baján nem volt oly nagy uralkodó, mint Attila. Nevezetes az *esküje*, mely rávilágít az avar vallásra: „szakadjon ránk az ég, csapjon agyon az Isten tüzes nyila, omoljanak ránk a hegyek és erdők s áradjon ki, nyeljen el a Száva vize!” Aztán a római módon a bibliára is megesküdött. De azért megszegte ígétét. A Volga mellékéről elhívta az *ujgurok három* hátramaradt *törzsét* is, a Tarniach, Kotzager és Zabender törzset. Uralma alatt a *szlávok* számtalan apró törzsre oszolva elárasztották az egész avar területet, sőt a Balkán félszigetet is, Moesiát, Trákiát. Egy avar pap, kit *bokolavra*-nak mondtak (bököler törökül búbajos), árulója lett a görögöknél, háboru tört ki, s a görög vezérek többször megverték Bajánt. Ez *bolgár* lovasokat is hívott a Volgától az alsó Dunához, végre 600 körül meghalt.

Baján után két századon át jelentéktelen khagánok uralkodtak az avarokon. Egyes vidékeket kilenc gyeplőtöltséssel, gyűrűvel (hringnek írta a frank történetíró) vettek védelmül. Mikor 650-ban kihalt Baján khagán vagy khán családja, Heraklios császár horvátokat és cseheket telepített az avar határszél közelébe határőrségül s a keleteurópai hunn népek elszakadtak az avaroktól *Kuvrat bolgár fejedeleme* alatt és ez szövetkezett Heraklios császárral. Kuvrat halála után 970 táján öt fia szétvált: 1., a legidősebbik meghódította az altaji turkoknak, kik az akatzirokkal megalapították a *kazár* birodalmat; a 2. fiú a bolgárok egy részével a turkok elől északra húzódott s a Káma és Volga összefolyásánál megalapította *Nagybolgárországot*; a 3. fiú Aszparuch 678-ban a moesiai szlovénokat vetette uralma alá az Aldunánál, hol ezután Dulo uralkodóháza kormányozta *Bolgárországot*, végül két fiú eljutott Pannoniába, Karinthiába, Frankországba és itt elpusztultak.

Ugyanakkor az *onugurok* (Magyer fejedelem népe, a magyarok) egy része Kuvrat második fiával a Káma folyó mellékére költözött s megalapította *Nagymagyarországot*, másik részük pedig a Don és Dnjeper folyók közé telepedt 160 évre (675—835). Ezt a földet *Onogoriának*, végül *Lebediának* nevezték a görögök a kiváló törzsfőnökről *Lebedről* (Előd).

A szerencsétlen avarok szövetségre léptek *Tasziló bajor* herceggel és háborút kezdtek *Nagy Károly frank király* ellen. De ez már 788-ban három avar sereget vert meg. Az avar khagán és fővezére a jogur engesztelő követeket küldtek a frankok wormsi gyűlésére, de hiába. Károly 791-ben három sereget küldött bajor és olasz földről. Az első nagy csata Bécstől nyugatra Zeisenmure-nál folyt le, melyet a magyar krónika hunn csataként ad elő (*cesumóri csata*). A közeli Kahlenberg régi neve Chunberg (hunnhegy). Egy avar „hring“, gyűrű elfoglalása után a frankok eljutottak a Rábaig (Győr, de ennek neve régi magyar személynév, éppúgy, mint Pozsony, Sopron, Torda, Dész, Kolos, Gerla stb.) Az olaszországi frank sereget a frank király fia Pipin vezette, ki a szerémségi terület hringjét foglalta el tömör kincscsel; 796-ban Pipin a Tiszáig nyomult s a *khagánok főgyűrűjét* foglalta el, honnan 15 szekér arany, ezüst, selyem drágaságokkal tért vissza Aachenbe. „Addig szegények voltak a frankok, most meggazdagodtak“, írta az egykorú frank Einhard. Nagy Károly híres aacheni kürtje az Olivant, alighanem ezen zsákmányból való. Az avar fejedelem fölvette a keresztiséget és hűséget esküdött a frank királynak, de országának csak a keleti felét kapta vissza hűbérül, Pannónia pedig frank tartomány lett. A szlávok miatt egy keresztény avar khagán népével átkéredzett a Vág vidékéről a Fertő vidékére. A frank följegyzések 822-ben említik az utolsó avar követséget. A 843. évi verduni osztozáskor „az avarok vagy hunnok országa“ Német Lajos király birtokába került, ki 849 táján Alsó-Pannóniát a Zala folyó vidékétől és Pettautól Pécsig Privina szláv hercegnek adta hűbérül.

Ennek a fia *Kozel* 861-től parancsolt Zalavárból, míg a Nyitra és Morva folyók vidékén *Szvatopluk morva fejedelem* uralkodott (871—94), ki végül három fia közt osztotta föl országát.

Mindenfelé szlávok tanyáztak grádjaik (vár) körül kis törzsekben, zsúpánok vagy vajdák patriárkális uralma alatt, Erdélyben is, Csongrádnál is, mint ezt a helynevek is bizonyítják.

Ezalatt a magyar ungarok, kiket a görögök turkoknak neveztek, a besenyőktől szorítva a Dnjepertől nyugatra telepedtek át, a Prutig, Szeretig terjedő folyamközre, mint ők elnevezték: *Atelközbe* (Atel, Atil, Etil több nagy folyó törökös ősi neve, a Volgáé, Doné stb.). Itt tartózkodtak a magyarok 835—895 között hatvan évig. Ezalatt többször ellátogattak Pannóniáig, segítették utoljára 892-ben Arnulf német királyt a morva Szvatopluk ellen és szövetkezve Bölcs Leo görög császárral három csatában legyőzték a bolgárokat az Aldunától délre. De aztán a bolgárok szövetkeztek a magyarok mögött lakó besenyőkkel, közrefogták őket és elűzték *Etelköz*ből (894—895). A győztes bolgárok közül is 20,000-en estek el, nagy volt tehát a kiszorított magyarság vesztesége is. *Etelközben* volt a magyarok szomszédja az *eszégel* bolgár törzs. A háborúban természetesen ez a törzs hozta meg az első áldozatot, ez vesztett először hadifoglyokat, kik a fővezéré lettek, mert később az Árpád ház birtokain laknak. A fővezér nem Árpád maga, hanem a fia Liuntin. Árpád akkor már öreg volt, mert 835-ben jöttek el a magyarok *Lebediából*, ezt *Lebedről* nevezték el, előbb tehát már *Lebed* nagytekintélyű, érdemes vezér, legalább negyven éves; mikor neki kínálják az örökös fejedelemséget idős és gyermektelen, körülbelül hatvanöt éves, ajánlatára Árpádot választják meg 860 táján s így ez 895-ben szintén hatvanöt év körül jár. Az új ország elfoglalását 895—900 közt az ő bölcsesége intézte, de a harcot fia vezette.

III. Erdély állapota a székelyek betelepedésekor.

A magyarság legjobban megszállta a dunántúli országrészt, Pannoniát, mert a régi magyar nemzetségek ősi birtokai ott kezdődtek s onnan terjeszkedtek vissza kelet felé. A keleti határon volt a *Meszesi kapu* s Biharvár megyéjének keleti szélén, hol székelyek is laktak, volt az *Igfon erdő*. *Ezen túl volt*, ultra silvas, az Erdő-elv = Erdő-el = Erdély (Ultrasilvania, Transsilvania), melynek Szamos- és Marosvölgyébe már Szent István előtt behatolt a magyar fejedelem foglalása, mert az övé volt a szláv Belgrád helyén erdélyi Fehérvár (később Gyulafehérvár), a Szamosnál Kolosvára stb. Az előbbi püspöki székhely már Szent István alatt. Dobokavártól keletre akadálytalanul jártak be pusztítani, rabolni a besenyők a mai Romániából. Nem volt ott határőrség, erős, vitéz hadinép. Ott törtek be a kúnok is, mikor aztán hazamenőben elbántak velük Salamon magyar király és unokabátyjai Gyésza és Szent László seregei Kerlésnél, mely úgy látszik a krónikából, azon Kirielejsz-kezdetű litániáról kapta nevét, amellyel a keresztény vitézek megtámadták a pogányokat. (Kyrieleis, Cherles-ből lett Bonfiniusnál Cher-heles, Cher-helem, Vörösmartynál Cserhalom a költői név).

Erdélyt lassan népesítették be. Mert azelőtt kevés szláv lakós volt a folyóvölgyekben, a régi római városok romjaival. Az egykori vitéz *dákok*, mikor Trajánus római császár Krisztus születése után 106-ban második hadjáratával ismét leverte őket, nagyon kétségbeestek, elkeseredtek. Királyuk Decebal öngyilkos lett, az előkelők mérget ittak, a nép legnagyobbbrészt hősies ellenállásban elpusztult, a maradék kiköltözött a római katonák útjából. A dák főváros *Szarmizegetuza* római gyarmatváros lett s új nevet kapott: *Ulpia Traiana* nevet, mint colonia. Kezdetben 3 légio vagyis 36,000 római és mindenféle tartománybeli katona őrizte az új provinciát, *Daciát*. Nem tartozott hozzá s külön helyőrsége volt a Temes vidékén Felső Moesiának. 142-től csak

egy legio volt Daciában, a 13.-ik másod-legió (XIII. gemina) *Apulum*ban (Gyulafehérvárott). Itt lakott a római helytartó is. Három kerületre osztották Daciát pénzügyi közigazgatás szempontjából s mindegyik élén egy-egy prokurátor (gondnok) állott *Porolissumban* (ma Mojgrád, Szilágy m.), *Apulum*ban és *Malueban*. Ez utóbbi fekvését nem tudni. A porolissumi prokurátor később *Napocába* (Kolozsvár) tette át lakását. 200 körül *Potaissa* (Torda) is kapott legiót, a macedon görögökből (V. Macedonica). *Ampelumnál* (Zalatna) az erről elnevezett Ompoly vizénél aranybányát műveltettek a rómaiak és vámállomásuk is volt. A dáciai lakósságból sorozott csapatokat a rómaiak a birodalom távolabbi tartományaiba küldték, Daciában viszont különféle görög, stb. csapatok voltak elhelyezve. A dákok jellemző fegyvere a görbe kard, jelvényök zászló gyanánt a sárkány. *Salinae* (Feivinc) vidékén sóbánya volt. A dáciai pénzverőben csak rézpénzt vertek. *Ad Mediam* melegfürdő volt (később Miháld, ma Mehádia). A rómaiak telepesei és katonái a legtarkább népelemezekből állottak, római alig voltak köztük, annál több a *kisázsiai és szíriai, kik maguk közt görögül beszéltek*. Gyakran betörték a szomszéd *germán és szarmata* népek már Trajánus utódai alatt, pl. Marcus Aurélius 15 évig küzdött az egész Duna mentén betolakodó 18 nép ellen 165–180 között. Előzőnlőtték e népek Daciát s Pannonián át egészen Aquileiáig nyomultak (166). Magát a császárt végül a pestis ragadta el. A fia Commodus kénytelen volt 192-ig *12000 betörő dákot* letelepíteni Daciában. Utóda megint harcolt a dákok ellen, mikor meggyilkolták. Az arab Fülöp római császár megverte e tájon a *karp* népet, melyről elnevezték a Kárpát hegységet, megverte őket akkor, mikor Daciába betörték; de a Prut folyótól keletre eső római területet kénytelen volt a germán *gótok* kezében hagyni kik ekkor kezdik meg a Feketetenger északi partvidékéről a római birodalom ellen félszázados rablókalandozásait. Decius római császár 251-ben a mai Dobruzsában vesztette el életét a gótokkal szemben. 268-ban Dacia egészen a

gótok kezébe esett, megszűnik itt a római pénzek sorozata s ez időből valók az utolsó római feliratok (a tordai és két mehádiai). Aurelianus császár (280—275) a Daciából kiszorult római katonaságot és telepeseket a Temes vidékére s innen a mai Szerbiába telepítette, az új parti Daciába (Dacia Ripensis), a Dunától délre.

A gótok jó száz évig birták és pusztították Erdélyt, mikor elmenekültek a római birodalomba át az Aldunán a hunnok hódítása előtt. A *bunnok* uralma alatt s azután az avarokig, tehát 377—567 közt csaknem kétszáz évig a *gepidek* voltak az urak Erdély területein, majd az *avarok és szláv alattvalók* birták a magyarok honfoglalásáig 567—900-ig vagyis 433 évig és még azután is szlávok laktak ott gyéren, visszahúzódva a magyarok előtt a felsőbb völgyekbe.

Mindent összevéve a dákok után a rómaiak 160, a gótok, gepidek 300, a szlávok közel 500 évig nyomják rá bélyegüket a sokszor elpusztított Erdély területre. *Nyolcszáz év* alatt rommá lett minden rómaiság, minden dák és római város a föld alá került és csak a legujabbkori tudomány fedezte föl, ásta ki még nevüket is és olvasta le a légiók készítette téglákról, a bronz katonaelbocsátó diplomákról, viasztáblákról, érmekről stb. Nem volt nép, mely megőrizte volna a római kor városneveit. Csak a *Maros* neve maradt meg és az *Ompolyé*. Amaz 550 évvel régebb a római hódításnál, mert már Herodotosz görög történetíró említi a Maris folyót s a mellette lakó agatirzeket, kik szeretik az arany ékszereket. Az *Ompoly folyó* neve egy eredetű Ampelum város nevével, de ez görög szó, mert ampe losz annyi, mint szőlőtő. Tehát görög római katonák vagy telepések szőlőmiveléséről tanuskodik. Aztán eltűntek a szőlőművelők Ampelum várossal és nevével együtt. Aztán új lakósok jöttek sokkal később, kiknek senki sem mutathatta meg, hogy itt volt egykor a híres római Ampelum város. Az új lakósok a régi város romjain építettek új községet elnevezték Zalatnának a zlatoról, az ott bányászható vagy homokból mosható aranyról. Szlávok voltak az új lakósok.

Az északi Dácia fővárosa *Porolissum* is eltűnt s nem tudta senki megmondani a későbbi szlávoknak, hogy ott római város volt s mi volt a neve; építettek tehát a szlávok egy falut, talán várat is a romokból s elnevezték Mojgrádnak. A dákok híres fővárosa *Szarmizegetuza* szintén így járt, senki sem tudta már a hunyadmegyei hegyek vidékén, hogy mi volt a dák neve, vagy mi volt a római neve; építettek a dákok ott is a romokból egy kis várat és falut és elnevezték Gradistének (magyarul várhely). A dáciai római helytartó székhelyéből, *Apulumból* maradhatott fenn legtöbb épület a romok közt, de itt sem volt senki a vidéken, ki megőrizte volna a római nevet. A szlávok helyrehozták úgy ahogy a várost s oly szépnek találták, hogy elnevezték fényes, fehér várnak, Belgrádnak. Itt alapította meg Szent István magyar király az erdélyi püspökséget, városát pedig latinul Alba civitas-nak nevezték, magyarul Fehérvárnak, átvéve e nevet a szlávoktól. Az Alba Julia nevet már sokkal később humanista tudósok faragták, Julia nevet a Gyula magyar névből, nem törődve azzal, hogy Julia és Gyula oly messze állanak egymástól, mint a római és a magyar. A rómaiakat utánozó humanisták nem is sejtették, hogy az ő Alba Juliájuknak egészen más római neve volt, tudni illik Apulum. A legujabb korig, a mi korunkig nem tudta senki Erdélyben, hogy a rómaiaknak híres szép városuk volt *Napoca*, *Potaissa* s hogy ezek hol feküdtek. Csak annyi történt, hogy pusztulásuk után 700 esztendővel a magyar király birtokában találjuk Kolosnak (Culus, Clus) és Tordának, ősmagyar nevű embernek, ispánnak a várat s 1600 év múlva a magyar tudósok kiásták a római köveket, téglákat, bronzlapokat, amelyekből megtudták, hogy alattuk van eltemetve Napoca és Potaissa római város. Ki őrizte meg a római *Salinae* sóbánya nevét Felvincen? Elvitték magukkal a sirba Aurélián császár katonái és telepesei. *Admediam* héviz fürdő neve is más, mint a magyar Miháld-é, melyből a vidék népe Mehádiát formált mint Nagy-Kökénd szép magyar nevéből Nagy-Kikindát, az egykori, tatárjárás előtti Kökény-

ere mellett. A szlávsnak és magyarságnak nem közvetítette egy nép sem a római helyneveket.

Erdély eredetileg *legnagyobb részt magyar királyi terület* s legfőlegb egy-két honfoglaláskori magyar nemzetség szállott meg ott birtokokat. III. Béla király jegyzője, Anonymus szerint Tötöm a Meszesi-kapu és Gyeló (Gyaló, Gyalu) vára közt foglalta el Erdélyt. E Tötöm fia Harka s ennek fiai Gyila (későbbi néven Gyula) és Zsombor. Szent István Gyilától lázadása miatt elvette Erdélyt s őt két fiával fogságba vitte. Tőlük származott a *Maglód nemzetség*, melynek nevét egy pestmegyei falu őrzi. A *Gyula-Zsombor* nemzetség egyik ágából Szödényi Sebred (Severed, Seifrid) 1255-ben fehérvármegyei ispán s fia Erdő ispán vácegyházmegyei úr, az alországbirói törvényszék tagja. Erdélyben a Gyula-Zsombor nemzetségnek két ága volt, az Esküllői és Szilvási. Ez utóbbi ág előbb az Almás és Gorbó völgyben volt birtokos, de 1336-ban korábbi birtokait átadta a bálványosi várnagynak cserébe a szilvási uradalomért. Mindkét ág kolozsmegyei birtokos, éppen ott, ahol Anonymus szerint Tötöm elfoglalta Erdélyt az Almás vize mentén Esküllő vidékével. Anonymus e mondát kétségkívül a Gyula-Zsombor nemzetség erdélyi családjaitól hallotta, talán az igris énekesek közvetítésével. Bizonyos tehát, hogy e családok már Anonymus korában 1204 körül régen ott laktak az Almás és Gorbó völgyben, Erdély meszesi kapujától nem messze. Tötöm honfoglaló vezér ügyes kéme volt Anonymus szerint Apafarkas atyja *Agmánd*, akinek nemzetsége szintén kolozsmegyei, de voltak birtokai Belső-Szolnok és Torda vármegyékben is. A legrégibb okleveles adatunk 1303- és 1305-ből való, amikor a nemzetség tagjai már osztozkodnak az ősi birtokokon. Ez talán tősgyökeres erdélyi nemzetség, mert Magyarországon semmi nyoma birtokainak, míg a többi nemzetség a Dunántúlról vagy az országnak nem erdélyi részéből származott ide, szerzett itt birtokot. Így a Vértess aljában ősbirtokos, honfoglaló *Csák* nemzetségtől, Előd fiától Szabolcstól származtatta magát az erdélyi

Lónyay család (1245. évi keltezésű oklevele hamisítvány). *Könd* honfoglaló vezértől, kinek Buda vidékén voltak a régibb származékai, vezették le a nyírségi Kaplyon nemzetséget (Károlyi-ág) s ebből a *Kendi-Lónai* ágat, mely azonban csak 1315-ben tűnik elő, mikor megjárhatja a dobokamegyei Lóna birtok határait. A honfoglaló Öcsőb fiától *Szalóktól* eredő enevű nemzetség a Balaton körül ősbirtokos, de később Küküllőben is szerzett birtokot s Anjoukori hajtása a *kendi-lónai Kendy* család. A legősibb nemzetség egyike az *Ákos nemzetség*, mely eredetileg Pest vármegye északi részén alapította Ákos-monostorát nemzetségi sirhelyül s itt voltak ősi birtokai. Egyik tagja Vak Béla király idejében mint Borics-párti pusztul el a Sajónál. Később egyik ága, a Micsk-ág a Meszesi-kapu vidékén alapított Ákos falut és monostort. Az Ákos nemzetség egyetlen még fennmaradt ága a *Thoroczka*-ág, mely 1285-ben az aranyosi székekkel megvédte Torockó várát a tatárok ellen.

A honfoglalókig nem ment vissza a *Szil* nemzetség az Almás patak mellékvölgyében levő Szent-Péter-Szili nevű falujával. Csak annyiban említjük, hogy első ismert tagja, Adrián, Csák Demeter kir. asztalnokmester pristaldusa, 1214-ben szolgáját szabadon bocsátja. E nemzetséget akkor *Kalota-nemének mondták*. Egykor Doboka vármegyéhez tartozott a kolozsmegyei szélen *Borsa* falu. Erről is neveztek el nemzetséget vagy megfordítva. Legelső ismert tagja e nemzetségnek László fia Csonka László erdélyi alvajda (1288—91), kinek szintén volt alvajdája. Fiai iklódi birtokosok. A nemzetség szucsáki és szentgáli ágait 1295-ben említik. E kisebb, azért másutt nem ismeretes nemzetségek mellett hatalmasan kiemelkedik a baranyai ősbirtokos *Keán* (Kán, Kaján) nemzetség, melynek első ismert tagja *Gyula* bán (1219) és háromszor nádor, kit IV. Béla király trónralépése után tömlöcbe vettetett, hol meg is halt (1237). Elköszott javaiból unokája visszakapott 1267-ben az erdélyi részekben öt falut. Gyula bán- és nádorról vette nevét a Nagyküküllőnél Gyula-medgyes, Nagyenyedtől nyugatra pe-

dig Gyulahavasa (1268, 1299). Ez utóbbi tájon birtoka volt Abrut földje az Ompoly vizénél.

Néhány erdélyi nemzetség későbbi idegen ősöktől származtatta magát. Anonymus szerint Taksony fejedelem idején kezdődik a besenyő *Tomaj nemzetség*, melynek első birtoka a tisaabádi révnél van, aztán Zalában; e nembeli Gyenes fia Gyenes (Dénes) tárnokmester 1230 körül kapta a marostordai Széplak uradalmát és Régent, megszerezte a nógrádi Losonc uradalmát is, úgyhogy tőle ered a Losonczi és a losonci *Bánffy* család. Ővük volt az Anjoukor elején belsőszolnoki Lapos aranybányákkal. Szent István bajor feleségével jött be a *Hermán nemzetség* őse; kései tagja Lack székely ispán 1323—55 közt, a *Lackfy* ág alapítója, kit tévesen Apor* nembelinek vélték, de pecsétjének köriratából kivethető, hogy Hermán neméből való. Vasvármegyei Hermán falu volt a nemzetség ősi fészke és Zemplénben, Temesben is szerzett birtokot (Kerekegyházat a Lackfy ág). Franciának vélték *Becse és Gergely* vitézeket, III. Béla király görögországi embereit, a róluk elnevezett nemzetség őseit, kiktől a *Bethlen, Apaffy, Alma- és Somkerék* stb. családok származtak. Birtokaik a Nagyszamosnál és a Nagyküküllőnél feküdtek, s 1269-től kimutathatók (Décse stb.). Bánkban társai közt Simon bán és Mihály bán a *Kacsis nemzetség* ősei, kiknek ivadéka a Széchenyi és Palásti-Radó meg a vingárti *Geréb* család. Ez utóbbinak megalapítója Cseh Péter (1291—1324), ki beházasodással az erdélyi szászok közé került Disznójóra (ma Nagysiznód Szeben m.) s itt a fia gróf lett (vagyis bíró) s innen a család *Geréb* neve.

II. Gyécsa magyar király idejében a középső Rajna és a Mosel folyó vidékéről érkezett Erdély déli részére, erdők irtására az első nagyobb telepítés 1150 körül. Tulajdonképpen frankok voltak ezek, latinul teutonoknak nevezték őket, az ő nyelvükön tehát teutschoknak. Így nevezi

* Apor (Opour, Opor) tolnai falu s az ily nevű nemzetség birtokai itt és Győrmegeyében voltak.

őket 1224-ben II. András szabadságlevele is. De nem-sokára fölveszik a *szász* elnevezést (saxones). A név-változás valószínű oka az, hogy 1224—35 közt Németországban egy lovag, Eike, latin följegyzések alapján megírta szász német nyelven a szászok jogszokásait, bírói eljárását s ez a jogkönyv „szász tükör“, *Sachsenspiegel* néven gyorsan elterjedt mindenfelé a német területeken, eljutott az erdélyi németekhez is. Ezek a telepések, erdőirtók a Cibin patak fölötti egyik hegyen épült egyik vár körül kezdték az irtást. A várban lakott a magyar király ispánja, kik több székely és besenyő meg magyar faluban lakó várőrökkel tartotta a közbiztonságot, rendet. Németül Cibinburgnak nevezték ezt a Cibinvárat. Aljában Hermannsdorf (villa Hermannii) nevű falut építettek a német telepések. Ebből látszik, hogy a telepések első bírája, ki őket frank földről ide vezette, Hermann volt. Más királyi ispánok területén is terjeszkedtek a német erdőirtó telepések. Mikor 1222-ben a magyar király szervius vitézei kérésre kikötötték gyűlekezéseikkel, panaszaikkal, követeléseikkel II. András királytól azt a szabadságot, hogy nem tartoznak a várispánok bíraskodása alá, hanem szabad hűbéresei lehessenek a királynak, ámbár a király a szabadságot negyedév múlva visszavonta: az erdélyi német telepések is előadták panaszukat a királynak, hogy őket nagyatyja II. Gyécsa király úgy hívta meg, de el vannak nyomva a hatalmasoktól, t. i. az ispánoktól, elestek eredetileg ígért szabadságuktól, s oly szegénységre jutottak, hogy nem bírják teljesíteni szolgálatukat a király iránt. Erre András király megsajnálta őket és szabadságlevelet adott nekik. Ebben megszünteti a német telepések lakta egész területen az ispánságokat, csak a cibinvárit hagyta meg; rendeli, hogy egy bíró legyen az egész nép fölött. A király jobbágyságai vagyis főtisztjei se kapjanak ott földet vagy falut; senki se szerezhessen ott birtokot, pénzzel se, csak akit a nép választása jónak lát. A király elé csak akkor idéznek bárkit e népből, ha perét a bíró nem tudja befejezni. Csak bennlakó tanukat lehet megidézni bennlakó ellen.

Papjaikat szabadon választják és a termés tizedet nekik fizessék (ne a püspöknek). A királyság területén 500, külső hadjáratra 100 vitézt adnak, ha a király a vezér, jobbágyának (főtisztjének) 50-et adnak. A királyi kamarának 500 márka ezüstöt fizetnek évenként s ehhez mindenki hozzájárul, a szabad birtokos, prediális is, ha nincs külön kiváltsága. $4\frac{1}{2}$ cibini fertő tesz egy kir. márkát (4 budai fertő) költeni dénárookban. A királyi rovásszedők, míg ott tartózkodnak, naponta három latnyi költséget kapnak; a királyi ügyben tehát hivatalosan náluk járó vajdának két, a földükön megjelenő királynak három vendégléssel, megszállással tartoznak. Közösén használhatják a vlachok és besenyők erdejét s a kir. adományozás alá eső vizeket minden szolgáltatás, tehát sertés- és halvám nélkül; vám nélkül szállíthatnak apró sőt nyolc-nyolc napon évente háromszor, Szent Görgy, Szent István és Szent Márton ünnepe körül (ápr. 24., aug. 20., nov. 11). Vám nélkül járhatnak kereskedők az egész királyságban s vám nélkül tarthatják a saját vásáraikat. — Ezen németek nem szerették azokat, kik nemesi kiváltságokat akartak élvezni köztük, mint szabad birtokosok, prediálisok, vagy örökös bírái (gräf) akartak lenni a maguk telepítette falvaknak. Később nyilván látjuk, hogy voltak ilyenek, mert III. András 1290. évi törvénye a magyar nemesekkel egyenlő jogokkal emleget az országgyűlésen is megjelent azon prediális szászokat, kik nemesek módjára élnek.

A székelyek szomszédjai még a kevés besenyő és a *Vlach* nép. El lehet hinni Anonymusnak, hogy az ő idejében 1204 körül emberemlékezetet meghaladó idő óta éltek vlachok Gyelóvára (később Gyaló, ma Gyalu) vidékén és a Temes vidéken is bolgár kenézekkel. A kenéz nem egyéb, mint telepítésvezető s a tőle vezetett és telepített falu örökös bírája, falunagya, tisztartó, sáfárja a földes úrnak (villicus). A szepesi szász telepesek vezetőit és örökös falunagyjait schultheissoknak, soltészoknak hívták. Anonymus emlékezete visszanyúl 1150 tájáig, de tovább már nem, sőt igazán

csak III. Béla korában megbízható, amelynek végén 1190 körül királyi jegyző volt. Semmiféle írás sem említi a vlachokat Magyarországon, Erdélyben Anonymus előtt.

Pedig e népnek van története. Nyelve kétségtelenné teszi, hogy latin eredetű, itáliai olasz származású. Ezt kifejezi a magyar elnevezés is, t. i. olasz és oláh egyazon szónak két változata, s az az egy szó a vlach, melynek latin többese vlachi, vlaci = *olaszi*, mely általában az összes latin vagy román népeket jelenti, tehát az itálieit, a spanyolt, franciát, vallont, amire a magyar oklevelekből példákat idézhetnénk. A nyugati románokon kívül vannak a keleti románok, kiket a görögök, szlávok, magyarok, németek stb. mind a vlach, oláh névvel emlegettek.

A vlach nép neve legkorábban, Krisztus után 700 körül Görögországban tűnik elő, hol a régi Etóliát *Kis-Vlachia*-nak, Thesszália egy részét *Nagy Vlachia*-nak nevezték a görög írók. A latinból eredt 2000 vlach szó, ebből délitáliai $\frac{1}{5}$ része. Délitáliánál a tenger csak 80 kilométer széles Görögorszáig. Itt keltek át hajókon hatalmas ur akaratából a vlachok. Etóliától Macedóniáig a hegyek tele lettek lassankint vlachokkal s ezek nyájaikkal vándoroltak, mint a híres spanyol merinói juhászok legelőről legelőre észak felé, nem törődve az országok politikai határaival és mozgalmával. Őszkor nyájaikat betelepítették védettebb helyekre, hol a család szállása, catunja volt. E szállásokból elkezdtek a havasalji községek, hol földművelést kezdtek. Idővel az egész Balkán félszigetre kiterjedt ez a pásztorélet. Mindenüvé magukkal vitték adózó rendszerüket, az ötvenedet, quinquagumát, ellenben kerülték azon helyeket, ahol fejlettebb adózással s legelőtilalmakkal zavarták őket. Albánián keresztül vándorolt az egész nép, mert nyelvük erős albán hatáson ment át. Ott vették föl szavaik, a régi népnyelv szókincsének legalább $\frac{1}{5}$ részét. Ott vették át pl. az albán „mukán” szót, mert „muka” annyi mint juh az albánoknál; innen ered a magyar mokány szó vlach közvetítéssel. Az olasz *l'uomo* helyett *omu'l* szót mond a vlach,

hátravetve albánosan az / hangot. Albán módra képzi a számneveket 11 és 19 közt (un spre zece), az n hangot albánosan r-re változtatja, s a néma α hang képzése is albán hatás. Hatott nyelvökre a görög kereszténység a popa, daskal (didaskalos = tanító), draku (drakon), jad (hades = pokol) icoana (ikon = szentkép); de világi görög hatás is volt: drum (dromos = út), marture (martyr = tanú) stb. Aztán szlávok vették körül a vlachokat 630 tájától kezdve s voltaképpen ezek nevezték el őket vlachoknak.

Miután II. Basilios bizanci császár Bolgárországot meghódította, 1020-ban egész Bulgária vlachjait az ochridai érsek alá rendelte; Ochrida pedig Albánia és Macedonia közt van, nagyon messze a mai Bulgáriától. Fél századdal utóbb nagyon becses leírást nyerünk a thesszáliai vlachokról egyik odavaló larisszai előljárójuktól, Kekaumenosz archontól, ki egyebek közt följegyezte, hogy a vlachok nyájakkal áprilistól szeptemberig Bulgária magas hegyeire vándorolnak, tehát jó messzire Thesszáliától s télre visszatérnek. Komnenosz Elek császár 1091-ben bolgárokból és vlachokból toboroztat sereget. Komnenosz János császár már harcba keveredett II. István magyar királlyal Magyarország déli határainál, tehát már 1127 táján járhattak vlach katonák a magyar déli széleken. Még inkább jártak itt Komnenosz Mánuel császár seregeivel. Mint hadifoglyok és mint szabad telepesek már maradhattak itt és jöhettek be 1150 táján a Temesvidékre szabad telepesek bolgár kenézekkel a vlach népből. 1164-ben vlachok fogták el Halics határánál Mánuel császár nagybátyját Andronikoszt és vitték vissza a császárhoz; 1166-ban a vlachok szolgáltak abban a seregben, mely Mánuel parancsára a Feketetenger felől támadta meg Magyarországot. A Nis vidékén megszorodott vlachokról azt a vidéket *Vlachia* néven emlegették. Mikor III. Béla király mint nagyapa a kiskorú görög császár méltatlan gyámja ellen 1182-ben háborút viselt, elfoglalta Nist, Szófiát s arról a vidékről egy csapat vlachot hozott hadifoglyul és az Olt balpartján Kercnél

telepítette le őket. Ezek földjéről és erdejéről szólnak II. András 1222/1224-évi oklevelei a barcasági és szebeni németek részére: a barcaságiak vámmenteséget nyertek a vlachok földjén, a szebeniek pedig használhatták a vlachok és a besenyők erdejét; tehát e terület és erdő a barcaságiak és szebeniek földje közé esett, Fogaras vidékére. Az 1222. évi királyi oklevél protnikok határait említi ott, ahol a megerősítő pápai bulla vlachok határaitól szól, t. i. a mai Háromszék megye területén és ettől keletre, hol a magyar király és az esztergomi érsek fennhatósága alatt 1227-ben megalapították a milkói kún pöspökséget. E protnik vagy brodnik ország 1238-ban a tatárok adófizetője lett, 1263-ban végleg elpusztult.

Erdélytől délre és az Olttól keletre 1234-ben *Ungro-vlachia* tűnik elő, melyen a magyar király fennhatósága alatt vajda kormányozza a vlachokat. Tovább az Olt és Szörényvár közt (Turn-Severin) 1227-ben találjuk első nyomát a szörényi bánságnak s akkor kezdődnek ott az első vlach telepítések. Egy pápai bulla 1238-ban azt mondja, hogy a Szörénység azelőtt lakatlan volt, most pedig népessé lett. Mikor IV. Béla 1247-ben e területet halából a johannita lovagoknak adta, kik őt a tatárjárásakor buzgón támogatták, feladatul azt tűzte ki nekik, hogy a tatároktól lakosságban és javaiban sokat szenvedett területet népesítsék be és védelmezzék. Akkor az Olttól nyugatra két vlach kenézség került a lovagok birtokába, keletre pedig Kúnország, hol Litva vajda kenézse és Szeneszláv vlach vajda földje a vlachoké marad, s mindenütt a jövedelmek fele illeti meg a magyar királyt, másik fele a lovagokat.

Nagyfontosságú oklevelek szólnak a vlachokról III. András király idejében. 1292 júniusában e király megengedte az Ákos nembeli Györke fia Sándornak, hogy három *bunyadvármegyei falujába* vlachokat gyűjthessen s ott tartsa őket. 1293-ban III. András király elrendeli, hogy „az összes oláhokat” (universos olacos), kik a nemesek és bárkimás birtokain laknak, vissza kell vinni erővel is a

Székes nevű királyi birtokra, csupán az erdélyi káptalan *Fülesd és Enyöd* nevű birtokára telepített 60 oláh háznép maradjon meg László király († 1290) adományai alapján, s ezektől a királyi adószedők nem szedhetnek ötvenedet, tizedet vagy más adót (ezek a káptalant illetik). Más adatunk nincs vlachokról Magyarországon s Erdélyben az Árpádok végéig, 1301-ig. A Várad Regestrum gazdag oklevélanyaga, négyszáz oklevélkivonat és másolat 1208-35-ből, 28 évből, nem szól róluk, Rogerius sem, a sok ezer XIII. század oklevélből is csak az 1222, 1223, 1224, 1250. s az 1292, 1293. évi oklevél említett néhány adata adnak bizonyosságot, fogalmat számukról s ittélükéről, kiegészítve Anonymus s a magyar krónika néhány mondatával.

IV. A csiki székely krónika.

III. Béla király „névtelen” jegyzőjének, kit *Anonymus*-nak szoktunk mondani, pergamenre írt könyvét Bécsben őrzik. A magyar történetírók akkor kezdtek róla tudni s vele megismerkedni, mikor Schwandtner 1746-ban több más magyar történeti forrással, krónikával együtt kinyomatta és mindenkinek megszerezhetővé tette. Sehol másutt nem olvashatott senki a magyar vezérek vérszerződéséről, ennek öt pontjáról, csak Anonymus könyvéből ismerték meg e pontokat.

Ugyancsak Schwandtner adta ki ugyanakkor *Thuróczy krónikáját*, Horányi pedig 1782-ben kétszer nyomatta ki *Kézai krónikáját*, melyekben megvan az, hogy a hunn község rectort választott főbiroul és kettévágatta azt a hunnt, ki méltatlanul viselkedett.

Barthelemy francia író nagy feltűnést keltett 1788-ban megjelent könyvével, melyben megírta az ifjú *Anacharsis* utazását Görögországban. Anacharsist a deákos emberek is alig ismerték előbb. Az volt róla a monda, hogy Anacharsis szkita királyi sarjadék volt, Sylon idejében, tehát Krisztus előtt 590 körül bejárta Görögországot.

Székelyföldön a csikszéki *Vacsárcsi* faluval szomszédos Karcafalva templomának küszöbkövén 1796-ban fedezték föl az 1888. évszámot. Azt a köszöbkövet a legnagyobb magyar muzeumban kellene mutogatni, mert arab számjegyekkel való írásnak ez a legrégebb emléke Magyarországon, mely azt mutatta, hogy azt a követ 1444-ben faragták, a templomot tehát éppen a várnai csata évében, Hunyadi János idejében építették. De akik azt az évszámot fölfedezték, rosszul olvasták le, mert a 1-es számot *A°* vagyis „*anno*” = „évben” szónak vették, a három régi 4-es pedig olyan volt, mint a 8-as, alul nyitva. Ezt tehát 888-nak olvasták.

Tudni kell még, hogy 1796 táján az erdélyi írókat is, mint az egész magyarságot nagy hazafias buzgalom töltötte el s régi írásokat kerestek a nemzet történetének megírásához. Volt akkor egy — mint abban az időben írták — „minden csalfaságra képes” fiatal ember, ki Kolozsváron jogot tanult, anyai jogon bárói és grófi vérből származott. *Sándor Zsigmond* volt az urfi neve, ki 1796-ban, tehát a karcafalvi fölfedezés idején a szomszéd vacsárcsi udvarházban fölvette vezetékneve elé az *Upor* nevet, azután hamis genealogiát, családfát csempészett az erdélyi kormányzósághoz, a guberniumhoz, családi perében a *nőági örökösök kizárására* törekedett és Sándor Ignáctól elkért egy régi kókuszdió poharat s ezt csak három év múlva lehetett tőle visszaperelni. E poharat a XVII. században foglalták ezüstbe s a következő század közepén már rá volt karcolva a talpára ügyetlen vonásokkal a „*Petrus Sandor 1412*”.

A régi írásokat kereső tudósoknak 1796-ban kezébe adtak egy krónikát nem régi írásban, hanem legújabb egyszerű másolatban. Az eredeti régi kéziratot hiába keresték, nem volt sehol. A krónika a székelyekről szólt s mivel Csikszékben került elő, elnevezték „Csiki székely krónikának.” Tartalma a következő:

1. *Anacharsis Philosophus, mikor Scitiába szerezcsendió kehelypoharával görög módra áldozott, testvére megölte. S ez a pohár változtatva most is megvan.*

A Sándorék pohara e szerint Krisztus előtt 600, Krisztus után közel 1800 éves összesen tehát 2400 éves lett volna. De *Anacharsis* nevére csak alig tíz éve lettek figyelmesek az emberek, a francia könyveket olvasó műveltebbek.

2. *Anacharsis poharát akkor adták ki Sándorék, mikor a község parancsára valakit kettévágottak a rabanbáni székely Boudvár előtt, melyet Boud rabanbán épített Atilla birodalmának leomlása előtt.*

A község parancsára való kettévágás és Buda neve megvan a Turóczy és Kézai krónikában. *Budvárt* említi Anonymus, de a mai Óbuda helyén. Aztán találtak Budvárt a Székelyudvarhely mellett levő hegyen is. Boud-nak helyes kiejtése Bód volna, ezt tehát torzítása a Buduar vagy Buduuar alakú Anonymusnál levő név előtagjának.

3. *A hunnok másik nemzete Árpád vezér alatt megjövén, Zandir hám főrabanbán követeket küldött eléje, amint az úr házánál meglevő akták és emlékek tanusítják, s bemutatta a „hatkő-vér” nevű kövekre vésett törvényeket, aztán Boudvárban rabanbáni áldozatot téve népére alkalmazta az (Anonymus-féle) vérszerződést, melyben fejedelem helyett főrabanbánt említ és betoldja, hogy keresztülszurassék, ki a főrabanbán áldozatán nem jelenik meg. Ezen törvények hallatára mindenki szinte vérrel könnyezett örömeiben (!).*

Árpád 896 körül jött meg. Sajnos Magyarországon ezt nem jegyezte föl senki sem, csak a külföldiek egykorú jegyzeteiből állapítjuk meg. Nálunk a legelső krónikás adatok a honfoglalásról csak 1204 és 1270 körül kerültek írásba és maradtak ránk, tehát több mint 300 évi késéssel íródtak meg, s éppen e miatt megbízhatatlanul. Az akták és emlékek dolgában is úgy vagyunk, hogy a legritkább szerencse, ha valakinek 1200 előtti oklevele van. S íme Sándor úr vacsárcsi házánál akták és emlékek voltak Zandir hám főrabanbán követküldéséről, Árpád bejöveteléről! Minő kár, hogy mikor ezeket 1796-ban a tudósok keresték, éppen semmit sem találtak a drága aktákból.

Zandir hám vagyis khán azért *Zandir*, mert a krónikás ebben látja a Sándor név őseit.

A „*hat-kő-vér*” különös neve *hat kötblát* jelent, melyekre Mózes két kötblája mintájára ráírták az Anonymus-féle vérszerződés öt pontját s a hatodikra a külön székely pontot a kettévágásról, keresztülszúrásról azért, hogy senki se hiányozzék a főrabanbán áldozatáról, a Sándorok szerezsendió-poharának látásáról. Ez az utolsó csakugyan vérrel volt írva. Csak erre a vizályszító vére ontásáról szóló kötblára illik a „*kő-vér*” különös összetételű neve. Miért nem inkább „*vér-kő*”?

Hogy aztán a főrabanbánságnak egy családban való örökösségéről, a poháráldozat mulasztójának s vizályszítónak vére ontásáról szóló pontok hallatára a székelyek vérrel könnyeztek volna örömeikben, ezt csak egy kölönc fantázia találhatta ki. Az illető költő azt gondolta, hogy a régiség egy csomó furcsaságból, különöségből, érthetetlen-ségből áll. Pedig az igazi régiség egészen természetes fejlődés eredménye.

Az Anonymus-féle vérszerződés öt pontjának átvétele a kis átalakítás dacára is kétségtelenné teszi, hogy ezt senki sem írhatta 1746 előtt, mert Anonymus könyvét, codexét külföldön őrizték jól elzárva sok más szebb, érdekesebb codex között.

4. *A székelyektől átvett törvények emlékére Árpád az ő (Zandirhám) törzséből ad a székely nemzetnek rabanbánt Uopoletot, kinek fiai Uopour és Uogroun. Uopolet anyja Zandirhám felesége 888-ban rabanbáni áldozat-szentélyt épített Vacsárcsnál. Ide vitték át a Scitiából hozott kelyhet. Erről és Anacharsis megöléséről akták maradtak fenn Radagus gót királytól mostanig az úr házában.*

Itt a krónika költő azt akarja elhíttetni, hogy nem ő vette át a vérszerződést Anonymustól, hanem hogy Árpád vetté át a Sándorék őseitől. Elfelejtí, hogy mikor Árpád bejött ezen országba, akkor már a többi vezérek őt régen örökös fejedelmüké választották s a vérszerződés a feje-

delemválasztás természetes előzménye. A tudományos mai történelem ugyan nem fogadja el hiteleseknek Anonymus vérszerződés-pontjait, de Konstantinosz császár tudósítása alapján az bizonyos, hogy Árpád fejedelemmé választását a kazár khagán tanácsa szerint, a fejedelem családjában való örökösséggel, szerződésnek kellett megelőznie, s ennek első pontja Anonymusnál hiteles, erről az igricek is énekeltek. A többi pontot Anonymus kombinálta a korabeli társadalmi és közjogi tudatnak, felfogásnak megfelelően.

Az új rabanbán neve Uopolet, fiaié Uopour és Ugroun. A két utóbbi név *az Apor és Ugron név torzítása*. A költő azt hitte, hogy régiesit, pedig csak torzított. Az Apor név igazi régi alakja Opour, Opur (kiejtve Apór, Apor). Az Ugron név kezdetben Ugrinus, Ugrin; így írják még a tatárjáráskori Ugrin kalocsai érsek nevét is. Csak később lesz e névből hangzóilleszkedéssel Ugron, úgy mint Vazil, Bolotin, Mortis stb. nevekből Vazul, Bolotun, Mortun, kiejtve előbb Vaszily, Balatin, Martis, később Vászoly, Balaton, Marton stb. Az Ugrin tehát a régi, Ugrun a későbbi alak. S ez a név keresztény név, azonos az olasz Ugolino, latinul Ugolinus, Hugolinus névvel. Nincs tehát semmi helye az Árpád idejében élő széke-lyeknél, kik pogányok.

Uopolet anyja, Zandirhám felesége 888-ban rabanbáni szentélyt épített Vacsárcsnál: ez nem egyéb mint *az 1796-ban fölfedezett küszöbkő*-felirat rossz olvasásának, az 1444 helyett A° 888-nak melegiben való fölhasználása. Lehet-e kétség, hogy az 1796-ban bemutatott krónikát 1796-ban írták?

„A Szcitiából hozott kehelyről és Anacharsis megőléséről *akták maradtak fön*n Radagus gót királytól *mostanig az ur házában*” mondja a vakmerő költő. A világ tudósai csudájára járnának azoknak az aktáknak, ha volnának ilyenek. Radagus neve igazában Radagais, ki germán volt, de nem éppen gót, 405-ben tört Itáliába, de nem Szcitiából, hanem a Duna mellékéről. 1796-ig közel 1400

év telt el, ezelőtt pedig Anacharsisig éppen ezer esztendő. Képtelenség, hogy *ezeréves szcítiai*, déloroszországi *távoli dolgokról egy keverék barbár germán sereg vezére állítson ki aktákat*. A magyar családoknál volt oklevelek legregibbjei 700 évesek. Nem mondjuk, hogy Radagais aktái barbár ákombákkal lettek volna irva, mert Attila is kevéssel utóbb latin és görög irnokokkal iratta leveleit; de úgy Attila mint Radagais levele a legkritább látványosság volna a világ tudósai számára. 1796-ban a magyar tudósok bizonyára nagyon szerették volna látni ezen aktákat, de nem láthatták. Nem voltak azok sohasem Sándor urék házában.

5. *Uopolet fia Uopour Sandour István magyar királytól segítséget kérve legyőzi az ifjabb Gyulát, a kelyhet mgához vette s többé nem engedte meg a pogány áldozatot.*

Mivel a krónika szerint Uopoletet Árpád fejedelem rabanbánná tette, s ennek 900 körül kellett történnie, tehát Uopolet ily magas székel méltóságra emelve akkor már legalább 30 éves. Szent István az első magyar király 1000-ben kezdett mint király uralkodni s a Gyula elleni háborúja krónikáink szerint 1002-ben történt. Ha Uopolet 900 körül 30 éves, idősebb fia Uopour ekkor már megszületett vagy nemsokára már élt. Tehát 1002-ben közel 100 éves lett volna. De akkor nem lehetett vezére a Gyula elleni háborúnak.

De a neve sem lehetett Uopour Sandour. Nem lehetett vezetéknéve az Uopour, mert a vezetéknévek divatja 1400 körül kezdődik Magyarországon. Ha két személyneve volt, akkor sem lehetett a másik személyneve Sandour. Mert e név századokon át Alexander, magyar ajkon Aleksándor, később 1300 körül Aleksándor, aztán Sándor, ki-irva Sandur vagy Sandor, de nem Sandour, semmi esetre sem 1000 körül.

6. *Ezentúl a főrabanbánt Uopolet nemzetségéből ujtották meg háromévenként. A vallási áldozat megszűnt a pohárral, de a profán áldozatokat megtartották (!), mikor*

az összes székelyek egybegyültek nagyobb ügyeik tárgyalására a főrektor vezetése alatt. E főgyulának alá volt rendelve 3 nagygyula, egy ilyennek két kisgyula vagy főharkáz (6), ezek mindegyikének három nagyrabanbán (18), ezeknek egyenkint három kisharkáz (54), ezek mindegyikének öt kis rabanbán (270) s ezeknek két-két százados (540).

Ebből ily statisztikát kapunk: minden évben a székelyek előljárói

1 főrektor	=	1 főgyula	
18 nagy rabanbán;	3 nagy gyula		
270 kis rabanbán;	6 kis gyula	=	6 főharkáz
288 rabanbán	10 gyula	54 kisharkáz	
10 gyula		60 harkáz	
60 harkáz	összesen 358 tisztviselő (ismétlődik 6 név, marad 352).		
	százados 540		
	Összesen 892.		

Magyarországon évenként van 72 várispán, s ezek nevéből az Árpádkirályok alatt rengeteg lajstromot állíthatunk össze.

Székelyföldön van 352 rabanbán, gyula és harkáz, s nem találunk az oklevelekben, a sok kötetes Székely Oklevéltárban egyetlen rabanbánt, egyetlen gyulát, egyetlen harkázt. A rektort a magyar krónikából ismerték a tudósok és olvasóik. Hogy a rabanbán címet honnan vette a költő, nem tudjuk. A gyulát megtalálta a magyar krónikában, de a harkáz csak Konstantin görög császárnak 955 körül írt, turk magyarokról szóló munkájában van meg (karchas). A bizanci kútfőkre 1783-ban hívta fel a figyelmet Kollár Ferenc „Historiae jurisque publici Regni Hungariae Amoenitates” című munkájával. Tehát a Csiki székely krónika valószínűleg 1783 után készült.

7. A nagy rabanbánok közt megint ott találjuk a már ismerős Uopolet, Zandirhám, Hám, Chám, Boud stb. neveket. „Itt többen görög betűkkel vannak elsorolva”. Irnákról

is szó van, ki atyja birodalmának bukása után Havasi Daciában húzódott meg.

A Zandirhámából magából kihasított a költő még két nevet melyek egyet jelentenek: Hám = Chám = khán, kagán. Úgy említi, mintha a Székelyföldön görög irnokok jártak volna, holott Magyarországon egyetlen görög oklevél készült kezdetben görög apácák számára. Irnákról az egykorú források azt mondják, amit a hunnok szétoszlásáról főntebb írtunk, hogy a Duna torkolatánál maradt, nem pedig Havasi Daciában.

8. Miután István király megfékezte Gyula erdélyi vajdát, helyébe tette Zoltánt. Ennek halála után Béla herceg lett erdélyi vajda, ki a pogányokat lefejezteti, u. m. Sándor Gergelyt, Csángour Eleket és Blasko Gergelyt stb. Sándor István pedig a vajda parancsára elűzte Csángour Pált.

Az 1055. évi tihanyi alapítólevélétől kezdve, kivált a XII. században a királyi oklevelek felsorolnak tanukul királyi főtiszteket. Az erdélyi vajdákat Szent István után, másfél századdal utóbb kezdik emlegetni, 1173-tól fogva.

Mulatságos, hogy a költő keresztény nevű embereket sorol fel pogány székelyek gyanánt, mert Sándor, István, Gergely, Elek, Pál keresztény nevek. A Csángour név a kései csángó névből van alakítva. Őt vezetéknévvel sorol fel egymásután Szent István kora után mindjárt, holott csak négyszáz év múlva lehet vezetéknévről szó. Pogány székelynek mond egy nyilvánvalóan szláv nevű embert, Blaskó Gergelyt.

9. Ezután Béla vajda elrendelte, hogy a méltóságokat ne nevezzék többé régi módra, s a családok, várak, falvak, kastélyok szentek nevét kapják. E miatt sok nemes székely vitéz nem ismeri őseit, irásokat is megégettek, némelyek azonban a király akarata ellenére megtartották őseik régi nevét és házi bálványait, különösen Háromszék földén: Uopour, Mikou stb., Udvarhelyszék földén pedig Ugroun, Lázár stb., de tisztos méltóságok nevei többé nem hallatszottak, hanem a rabanbán helyett székelyispánt, gyula, harkáz be-

lyett székely alispánt mondtak. Ezért Bélát méltán nyomta agyon összeroskadó trónja.

Itt a krónika-költő megokolja azt a tényt, amit a saját korában tapasztalt, hogy *miért nem tud egy székely sem rabanbán, gyula és barkáz nevű székely tisztekről, s miért viselik családok, várak, falvak, kastélyok a Székelyföldön szentek nevét.* Ezért I. Béla királyt okolja, ki 1060–63 közt uralkodott, előzőleg 1049-től fogva pedig Nyitra-Bihar vonalától északkeletre volt Magyarország harmadának ura. Hogy *halálát 1065-re teszi*, nem nagy hiba. De nagy tévedés, ha a családneveket Béla előtt keresi. *Várak, kastélyok* sem voltak Székelyföldön Béla idejében, sőt székely *falvak is csak kétszáz év múlva* keletkeztek ott, legelőször Sepsi vidékén, aztán Csikszék felé. *Rovásíráásokat* égethettek volna, de erről a költő bizonyosan nem olvasott semmiféle aktát. *Háromszékből* a legrégebbi szék, a Sepsi, mely csak Sebös alakjában keletkezett 1252 után. *Udvarhelyszékből* csak Daróc székely falut ismerjük 1224-ben, de ezt is a cibinvári (későbbi szebeni) ispánság alá rendelte II. András király. Egyáltalán székely-szék vagyis székely járási törvényszék (sedes iudiciaria) nem alakulhatott addig, míg a székelyek magyar és német falvak közt szétszórva laktak és nem települtek tömegesen egy-egy vidékre. Ez pedig a Sepsi vidékén való településsel kezdődött. A sedes=szék elnevezés egész Magyarországon a királyi hűbéreseket, szabad szervienseket, 1260 táján kezdődő köznemesek autonóm megyei bíraskodásával indul meg, s jó időbe telt, míg ez a sedes=szék elnevezés az írásokba is belekerült és állandósult.

A *Mikó* név *nem pogány*, hanem keresztény, mert kezdetben ezt Michael-, Mikahel-nek mondták, később *Mikál*-, még később Mikó-ra alakította a magyar és székely ajak, még mielőtt a magyarok és székelyek együtt-lakása a Dunántúl és Biharban megszűnt volna. Mert a Mikál és Mikó számtalanszor előfordul a *dunántúli oklevelekben*, különösen az 1211. évi tihanyi és 1237. évi pannon-

halmi népösszeírásban. Az *Ugron és Lázár szintén nem pogány*, hanem keresztény nevek; az utóbbi a bibliából származik, valamint a Mikál, Mikó is.

10. Közben Sandour István fölvette a Sándor nevet (!), harcba keveredett a csángók vezérével Dutka Bazillal s valami Mikó 200 fegyveressel a csángurokat kiűzte és Sándor Istvánt megszabadította, ezért „Sándor uram had-nagy” megengedte neki, hogy felépítse „a ma is virágzó Mikóvárat”.

Itt a költő szabadulni akar a „Sándour” különös név nyűgétől s nagyon egyszerűen lerázza nyakáról azzal, hogy ezentúl már szabadon írja annak, aminek az ő korában, a XVIII. század végén mondták „Sándor uram”-nak. Dutka Bazil csángó vezér kétségkívül oly név, amelyet csiki székelyek jól ismernek 1796 körül. Megokolja a költő azt is, hogy miért épülhetett Sándor urék tudtával a „most is virágzó” Mikóvár.

A baj csak ott van, hogy a krónikaköltő mindezt 1060 tájára teszi, mikor I. Béla erdélyi vajda és királysága idején Sándor Istvánt harcoltatja a csángók ellen. A hiba csekély 700 esztendő az igazság rovására.

11. Boudvár elpusztítása után, mikor Álmos volt a székelyek első hercege, a főbb székelyek közül sokan, nem lévén fiuk, a rabanbánok öröklő javaiba a női nemet akarták beiktatni. István a herceggel, Álmossal ellenállott. Örök határozat lett, hogy ha két testvér közül egyiknek fia, a másiknak csak leánya lenne, erre atyai örökség úgy szálljon mint a fiúra. Ezt Upolet maradéka is magukévé tévén, nem tintával, hanem emberi vérral avatták be a rákosi mezőn László székely ispán jelenlétében. Mikor István leánya Drusilla menyegzőjét tartotta László király várában a Héterdő havasi földje közepén generosus, nemzetes Kálmány Lászlóval, a Drusillának nyújtott kehely poharat egy kisebb rabanbán ivadék elragadta azzal, hogy a régi rabanbánok

javain a lányt házassítsák ki, a fiu pedig kapja meg a Székelyországban levő atyai javakat, egyebekben örököljön a leány. De István, mint az egész Bourzou föld ura, keresztülzurta őt, s többé senki sem merte a poharat elragadni. Ez történt a nemzetes László király jelenlétében.

Valamint előbb a rabanbán, gyula, harkáz hivatalneveket, aztán a Sándour vezetéknevet, úgy most *Boudvárt is eltakarítja* utjából a költő, elpusztítja azt, ami nem volt soha a székelyeknél.

Aztán leghosszasabban beszél arról, ami a költőt legjobban érdekelte annyira, hogy *az egész krónikának itt kell keresnünk a célját*. A székelyeknél meglevő *leányfiúság* körül volt a krónikaköltőnek nagy érdeke. De ezt nagyon csavartmenetű gondolatsorban adja elő.

I. Gyésza király fiai Kálmán és Álmos. Gyésza halála (1077) után nem a fiai, a kiskorúak, hanem az öccse *Szent László* lett a magyarok királya (1077—95), ezután pedig Gyésza fia *Kálmán* (1095—1116). Ennek idejében lett *Álmos*, azelőtt a horvát királyság örököse, a magyar hercegi harmad urává a Nyitra-Bihar vonalától északkeletre. Mivel a székelyek akkor szét voltak szórva Pozsony, Baranya, Bihar, stb. megyékben vegyesen a magyarokkal, besenyőkkel stb., azért a *székelyeknek külön hercegük nem volt. Nem volt akkor még székelyispán sem* a későbbi értelemben, a mai Székelyföld élén, mert ez a székelyispánság 1280 körül kezdődött. Előbb csak oly székelyispánok lehettek, akik egy-két székely falu száznagyainak parancsoltak, rangban nem többek, mint egy-egy jószágispán, de a székelyek vitézek lévén, tisztjeik egyszersmind katonatisztek, nem csupán gazdatisztek. Ilyen székelyispánokat a krónika költő nem ismert, tehát László székelyispánon ő kétségkívül Székelyföld ispánját gondolta. Falusi székelyispánokat mi sem ismerünk. Bagamér székelyföldi ispánsága egymagában a székelyispánok folytonosabb sora előtt 52 esztendővel még tisztázásra szorul. De azért lehettek falusi székelyispánok

régebben is, mint voltak sok faluban uradalmi ispánok. Ám a mi krónikaköltőnk nem ilyenről beszél.

Beszél itt István leányáról Drusilláról, ki László király házában tartja menyegzőjét nemzetes Kálmány Lászlóval; arról is, hogy István az egész Burzou föld ura, s hogy a menyegző nemzetes László király jelenlétében történt. — Istvánon itt még mindig *Sándor István* értendő, ki előbb Béla herceg erdélyi vajdasága kezdetén a vajda herceg parancsára elűzte a pogány Csángour Pált, tehát mondjuk elűzte 1050 táján, amikor mint vezérnek illet legalább 30 évesnek lennie s így Szent László király jelenlétében 1077—95 közt *mint 60—80 éves öreg ur tartotta meg leánya menyegzőjét és fiatalos tüzzel szúrt keresztül egy kisebb rabanbán ivadékat*. Mert hát *övé volt* a költő szerint *Bourzou föld* egészen. Ismerjük ezt a földet: Borza-nak irták 1222 körül a Barca folyóról, amit, a költő helytelen írását helyesen kiejtve, Bórzó-nak kellene mondanunk. Ez a föld azonban *lakatlan erdőség* volt II. András idejében s ez a király adta ki a Barcaságot 1210 táján mint királyi birtokot a német lovagoknak és később más németeknek erdőirtásra, megművelésre, betelepítésre. Bajosan volt az valaha a Sándoroké. Sándor István ur leánya *Drusilla* valószínűleg Kálmán király normann nápolyi feleségéből *Buzillából* van alkotva a magyar krónikák és történetek nyomán. Így aztán érthető, hogy Sándor István úr *nem a saját tisztes udvarházában, hanem éppen Szent László király várában* és az ő királyi személye *jelenlétében* tartja meg királynői leányával a menyegzőt. A *völegény* is királyi, mert *egyeseül benne Kálmán király Szent László királlyal*, azért elnevezte a költő *Kálmány Lászlónak*, hogy nőül vehesse Kálmán király feleségét, Buzilla—Druzillát.

No és hát illet az előkelő személyeket rangjukhoz méltóan megtitlálni, megcimezni: így adta a költő *Szent László királynak és második énjének Kálmány Lászlónak a nemzetes, generosus címet*, ami a költő korában kijárt minden hét szilvafás nemes embernek, de magyar királynak

soha, sőt a nemes embernek is csak több száz esztendővel Kálmán király után.

A költő nem tagadhatta le, hogy a székelyeknél megvan a *leányfiúság*, a leány fiúsítása, vagyis a leánynak teljes örökössé tétele, mintha egyetlen fiú volna. Ezt tehát a költő elismeri, sőt örök határozatnak mondja, de azt is kifejezi, hogy ez a Sándorokra nem kötelező. Mert *Sándor István ennek ellentmondott*, sőt egy rabanbán ivadékot e miatt leszúrt. Ennek *tanúja a híres szerezsendiópohár* a Sándorok birtokában. Ellene mondott az örök határozatnak Álmos királyi herceg is, a székelyek hercege. De ellene mond a kisebb *rabanbán ivadék* is, mert azt mondja, hogy ha két testvér közül egyiknek fia, a másiknak csak leánya lenne, akkor a fiú kapja meg a Székelyországban levő atyai javakat, egyebekben (a leány atyja vásárolta, szerezte javakban) örököljön a leány. Ez tehát *nagyjában a leányfiúság kárára beszél*, mert a leány atyjának örökölt javait a testvére fiának ítelné oda, *de közvetítő javaslatot tesz* s a leánynak juttatná legalább az apja saját szerzeményű birtokait az ingóságokon, kiházásításon kívül. De *Sándor István*nak ez is sok, ő mindenképen ellene van a leányfiúsításnak. Azért a költő szerint *leszúrja* a kisebb rabanbánivadékot közvetítő javaslata miatt is. A költő érezte, hogy így őt gyilkosságba keverné, azért azt hiszi, s a krónika olvasójával el akarja hitetni, hogy *ehhez Sándor Istvánnak joga volt*, mert ő volt az eltorzított nevű Barca föld ura. Még *Szent László jelenlétével is hitelesítteti* a pohárhoz nyúló rabanbáni meggyilkolásának törvényességét s a leányfiúság ellen való tiltakozást.

A leányfiúság Magyarországon keletkezett épp úgy, mint a primorok és primipilusok neve. A *primores* előfordul már a bibliában s nagy ritkán az Árpád-kori törvényekben, oklevelekben, mint a király főtisztjeinek a címe, mely más-keppen jobbágyurat, főurat jelentett. A *primipilus*, mint láttuk, 1218-ban és 1231-ben fordul elő várhadnagy, sereg-
hadnagy címeként, a várhadnagy pedig Komárom stb. vár

jobbágya vagyis tisztje, a várórhad vezére. *A leányfiúság egyik legelső adata* az, hogy *I. Károly* király 1332-ben fiúsította a Nádasd nembeli Gersei Pethő ág ősanját Margitot, ki a vasvármegyei Gerse leégésekor 1316-ban egyedül maradt meg az uraság tagjai közül. Ezt Károly király Magyar Pál gimesi várnagyhoz adta nőül s fiúsítva örökössé tette családjá egész vagyonában. Még inkább volt oka a leányok fiúsítására Nagy Lajos királynak (1342—82), mert ő is rászorult, hogy leányait a magyar urak fiúsítsák s elismerjék az ország örökösének. *Nagy Lajos* fiúsította pl. 1362-ben Felsőörsi Rátót nembeli Pál két leányát, s így lett a Batthyány család őse az ifjabb leány Kata férje, Szőke Miklós deák, a király előtt kedves Lackfyak simontornyai várnagya. Sőt megvan a leányfiúság már 1243. évi *keltezéssel a szepesi nemesek részére szóló szabadságlevélben*, csak hogy ez nem hiteles. Benne a leányfiúság elve így szól: „Ha valamelyik (nemes) örökös nélkül hunyt el, összes javai, ingóságai és ingatlanai leányára, s ha ez nincs, özvegyére szálljanak. Az örökös nő menjen férjhez, s kötelezve legyen ugyanazon szolgálatokra, melyekkel az örökhagyó tartozott (a királynak)*.

12. *Spectabilis, tekintetes Béla király idejében (!) Sándor István özvegye, majd ennek menyé vitéz asszonyok voltak, mikor a tatárok elől (!) László király is megszaladt. A nemzetes asszony már ekkor pallosjoggal élt. Sok genealogiai adat közt említve van 1249-ben Losonci Péter mint nagy vadász, kit fölfaltak (a vadak).*

Szent László király nemzetes volt, Béla király pedig *tekintetes*, akárcsak a XVIII. századi nemesek. Az Árpád-kori igazi királyok címei egészen mások: legyőzhetlen király, jámborságos király, dicsőséges király, invictissimus, piissimus, gloriosissimus, aztán végül inclitus rex, az Anjou-korban illustris rex, nem pedig generosus és *spectabilis*.

Szent László király a krónikaköltő szerint megszaladt a tatárok elől, holott a tatárok csak 1241-ben jutottak el ide.

Sándor István *László király jelenlétében* tart menyeg-

zót s leszúr egy fiatal embert, s mégis Béla király idejében már özvegye vitézkedik, mikor László király megszaladt. Micsoda összevissza beszéd!* Aztán a nemzetes asszony már ekkor pallosjogot gyakorol, amiről még 300 év múlva is korai dolog beszélni, mert Zsigmond király kezdi ezt jobban osztogatni 1400 körül.

13. Mamarosan eljut a krónika Szent Lászlótól Zsigmond korába, a híres Stibor vajda fiához. De itt is fődolog a Sándorok története. Mikor Stiborics volt az erdélyi vajda, egész Csik, Gyergyó és Kászon vezérévé Sándor Pétert választották. Emlékezetére földből halmot hordtak össze, a Sándordombját. Ez alkalommal a vajda megrészegedve a vezér tudta nélkül szerezsendió kelyhének talpára ezt iratta: *Petrus Sandor 1412*. Ezért a vezér kiützte a vajdát Székelyföldről. Az Apor nevet az Uopour család 1480 körül vette föl, Sándor István fia volt Menyhárd s ez 1530-ban nőül vette Lázár Annát. — A krónikát záró sorai szerint 153 aktából és 3 chartából (hártából? papír oklevélből? mert charta bombycina = papír, gyapotpapír) kivonatolták és „*dedktalan embörök keresztvonással*” erősítették meg uruk Sándor Menyhárd várában, a csikszéki Vacsárcsinál 1533-ban.

Zsigmond korától fogva lehettek bőven oklevelei, családai jegyzetei a Sándor családnak, de a krónikaköltő ezeket sem dolgozta föl igazi komolysággal. A szerezsendió pohár talpára karcolt évszám arabszám, ily számokkal pedig nálunk csak 1450 körül kezdtek írni. Az 1412-es arabszám nagyon korainak látszik, egyébként a pohár évszámáról csak annyit tudunk, hogy 1750 táján már rajta volt.

Az Aporok névváltóztatása csak a kiíráshoz vonatkozhatott, mert a kiejtés kezdettől fogva alig változott.

Miután a krónikairó kétségtelenül használta Anonymus vérszerszódását és Konstantinosz császár karchaszát, amelyek 1746, 1783 utánra szorítják vissza a krónikairást; s

* I. Béla uralkodott 1060—63, Szent László 1077—95, II. Béla 1131—41-ben. Mivel Sándor István már 1050-ben vezér, természetes, hogy özvegye nem vitézkedhetett II. Béla alatt, 100 éves korában.

ezekhez járul Barthelemy Anacharsisa s a küszöbök fölfelezése, amelyek a szerkesztés idejét 1788—1796 évekre tolják s főleg ez utolsó évre, mert a krónikát 1796-ban már az erdélyi tudósok is látták: ennél fogva nyilvánvaló megtévesztés akar lenni a krónikairás idejéről kiírt utolsó évszám, az 1533 esztendő.

Az lehetséges, hogy volt a Sándoréknak 153 aktájuk és 3 chartájuk, csak egy kicsit meglepő az akták és charták szétválasztása, mert hiszen a charták is akták, és feltűnő, hogy az akták és charták egymás mellé írt száma éppen a krónikairás állítólagos évszámát adja. Itt is meszterkedés látszik.

Elhithetjük, hogy miután a szép mestermű elkészült, összehívtak a Sándor urék házába néhány „*dedktalan*” vagyis deákul nem tudó embört, kik még írni sem tudtak, mert csak „*keresztvonással*” vallották magukénak mástól odairt nevöket; de hogy ezek megerősíthették volna a Csiki székely krónikának nevezett mese és perirat igazságát, azt nem kell immár tovább cáfolnunk.

*

A Csiki székely krónika nagyon gyöngye perirat. Talán nem maga Sándor Zsigmond harmadéves jogász írta, hanem az ügyvédjök vagy valamelyik deákul tudó emberök. Az író történettudása lehető leggyarlóbb. Még amit meglevő könyvekből kiirhatott volna, azt sem írta ki, csak az Anonymus-féle vérszerződést használta föl, átalakítva. Szó sincs róla, hogy tán az Ugronokat akarta volna rabanbánnokká tenni, mint ahogy ez a köztudatban elterjedt. Nem, a csiki krónika pusztán a Sándor családdal foglalkozik és ritka kókuszdió poharával, s főcélja a leányfiuság tagadása a Sándorok örökségében, tehát a nőörökösök jogának megtámadása.

Sem a költészetnek, sem a történelemnek nem ad e krónika semmit. Nem használ föl népmondákat, csak az aldunai Dobrudsza, a régi Kis Scitia helyett Havasi Dá-

ciába *) helyezi Irnák *hunn királyfit*, mintha ez a havasi Székelyföld fejedelme lett volna. Eszel eltért az egykorú görög-római írók igazságától, s helyébe tesz önkényes mesét. Csaba királyfit meg sem említi. A hunn-székely rokonságot semmi új adattal nem támogatja.

A székely primorokról, primipilusokról, lófőszékelyekről nem beszél, de beszél *rabanbánokról*, akikről nem tud semmiféle régi írás, csak valami rossz olvasás vagy névcsavarás teremthette meg őket. A *székelyek tisztviselőiről* egészen torz képet ad, könyvekből kiszedett nevek önkényes számítgatásával. A székely *pogányságból* egyetlen történeti adata sincs s amit állít, az mind tévedés és megtévesztés.

A *székely közjogot és vagyonjogot* meghamisítja, mikor a Zandir hám, = Sándor khán családjában akarja örökössé tenni a rabanbánságot, vagyis mint világosan kimondja: a *székely ispánságot*. Meghamisítja a székely vagyonjogot is, tagadva éppen a Sándorok családjában a *leányfiuság* jogi érvényét, noha vallja ezt a többi székelyeknél. Mindezt a legképtelenebb történeti keretbe szorítja, hogy a hitelesség és igazság látszatát szerezze meg a családi, jobban mondva az egyik Sándor egyéni hiúságának és perbeli igényeinek.

De azért nem kell eldobni Csiki székely krónikát. Őrizzük meg, mint érdekes elmeterméket, mint a székelyek megtévesztésének egy különös kísérletét. A muzeumok mindenféle hasznos és nem hasznos emberi találmányt összegyűjtenek, megbecsülnek, okulásul. A Csiki székely krónika is muzeumba való. Olyan, mint egy régi puska, mely ma már nem sül el, de azért elteszük emlékül a többi régi fegyverek közé.

*) Éppen ebből következhetik oly vélemény, hogy ha a románok a római hódítás után Havasi Dáciába huzódtak vissza (270 k.), azután a hunn székelyek is (455), akkor a székelyek a románok közt 455-900-ban 450 év alatt elrománosodtak, végül a magyarok elmagyarosították őket. Így szüli a mese a mesét.

Ezzel a félretevéssel a székelység csak nyerhet. Megnyeri a tiszta történeti igazságot a mese helyett. Hiszen szép a mese is, ha szép; de a csiki krónikában még szép mese sincs. Mert az nem szép mese, hogy a székelyek örömeikben vérrel könnyeztek, mikor a pohárimádók közül hiányzó székely keresztülszurásáról törvényt olvastak föl nekik. Az sem szép mese, hogy öreg ur menyegzőn leszur egy fiatal székely urat kókuszdió pohárért s mert békítő indítványt tett a leányfiuság örök székely törvényének megmentésére. E mesék nem a székely néplélek megnyilatkozásai, hanem egy tudákos embernek száraz mesterkedései.

Ezeket tegye félre a székely nemzet köztudata és emelkedjék igaz története magaslatára. A székely nemzet hunn ivadék, édes testvér a magyarral, ezer évnél régebben laknak együtt a búban és örömben, szenvedésben és dicsőségben. Dicsőségük a harcierény s az igazság szeretete.

Források:

Az onujgurokról Thuri József hosszú értekezése a Századok c. tört. folyóiratban 1896, 787 stb. lapjain, folytatva a hunnokról s a magyarok őshazáiról, vándorlásairól. Magyarország és Erdély római koráról alapos mű az ezredévi nagy 10 kötetes magyar történelem I. kötetében Fröhlich, Kuzsinszky munkája. A székelykérdés Thury, Sebestyén, Karácsonyi stb. féle fejtegetése után legujabb az, amit Erdélyi László munkáiban találhatunk, nevezetesen ezekben: Magyar művelődéstörténet I. 1000-ig, II. 1301-ig (1915, 1918), Árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései 1915, A tizenkét legkritikusabb kérdés. 1917. Ugyanitt találjuk meg a legujabb tudományos álláspontot a székelyek szomszédairól s a székelyek csiki krónikájáról Moldován, Karácsonyi, Szádeczky és Józsa munkáinak figyelembevételével. Mindenütt azonban döntő források az egykorú s legmegbízhatóbb eredeti források, Priszkosz, Jordanesz, Konstantinosz, magyar időkre az oklevelek, stb.

